

**DIVERSITEIT EN KWALITEIT
VAN HET NEDERLANDS
OMROEPBESTEL:
EEN COMMENTAAR OP
HET RAPPORT VAN
DE OMBUDSMAN OVER ON!**

Paul Cliteur

VOORWOORD

Het hierna volgende rapport is een commentaar op het rapport van de Ombudsman over ON! geschreven door Paul Cliteur¹: “Onderzoek naar schending van de Journalistieke Code in publicaties van omroep ON (en hoe dit de journalistiek bij alle publieke omroepen aangaat)”: <https://ap.lc/Svkj5>

De Raad van Bestuur van de NPO heeft op basis van het rapport van de Ombudsman inmiddels een boete opgelegd aan de omroep van 94.442, 43 euro. Dit is aanzienlijk minder dan de 600.000 euro die op grond van de regelgeving mogelijk zou zijn geweest, maar, zoals ON! heeft aangegeven “nog steeds heel veel geld” voor deze jonge omroep.

Mijn commentaar op het rapport van de Ombudsman sluit aan bij de reactie van ON!. Ook ik ben van mening dat, afgezien van de omvang van de boete, van het opleggen alleen al een symbolische werking uitgaat die ON! in het ongelijk stelt. ON! zou hiermee gedwongen worden zich aan te passen aan eisen die de Ombudsman stelt die geen recht doen aan de beginselen van de democratische rechtsstaat. Geen recht doet aan de Mediawet. En ook geen recht doet aan de Journalistieke Code voor de NPO.

Bovendien wil ik laten zien dat het rapport van de Ombudsman een goed voorbeeld is van gebrekkige onderzoeksjournalistiek dat niet de basis zou mogen zijn voor welke beslissing dan ook. Maar omdat de uitgangspunten en ideeën die we in het rapport van Ombudsman tegenkomen wijd verbreid zijn, bewijst het rapport van de Ombudsman, paradoxaal genoeg, de noodzaak van een omroep als ON!

Het rapport dat u hierbij onder ogen heeft, geeft commentaar op zowel het rapport van de Ombudsman als ook op de door de Raad van Bestuur NPO aangekondigde sanctie. Het rapport van de Ombudsman is vrij toegankelijk en te vinden op de website van de Ombudsman². Het Voornemen tot het opleggen van een sanctie is mij ter beschikking gesteld door ON!.

Mijn aanbevelingen aan het bestuur van de NPO zijn dan ook precies omgekeerd aan die van de Ombudsman. De belangrijkste aanbeveling is: leg geen sanctie op aan ON! maar, integendeel, moedig de omroep aan het ideologisch verschil met de andere omroepen niet te laten vervagen. ON! draagt bij aan de legitimiteit van de NPO in het geheel. Een NPO zonder ON! beantwoordt niet aan de vereiste diversiteit die kenmerkend zou moeten zijn voor het Nederlandse bestel.

Nog een kort woord over de opsteller van dit rapport. Ik heb 38 jaar aan de Universiteit Leiden gewerkt (sinds 2002 als hoogleraar) in de Encyclopedie van de Rechtswetenschap (van 1984 tot 2022). Dit rechtsgebied is een systematische reflectie op de grondslagen van het recht (democratie en rechtsstaat) in relatie tot grondrechten of mensenrechten. Ik heb vele boeken en artikelen gepubliceerd over vrijheid van expressie, persvrijheid, het belang daarvan maar ook de beperkingen: www.paulcliteur.nl en <https://ap.lc/7IPxq> Bovendien heb ik sinds de publicatie van mijn boek *Moderne papoea's* (2002) mij bezig gehouden met de “dilemma’s van een multiculturele samenleving”. Zoals zal blijken uit mijn commentaar op het rapport van de Ombudsman, alsook op het door de Raad van Bestuur NPO genomen besluit tot sanctionering vanwege schending

van 2.154, eerste lid sub b Mediawet 2008 (onvoldoende bereidheid tot samenwerking), denk ik dat de Ombudsman alsook de Raad vooralsnog onvoldoende blijkt geven van een goed begrip van het wettelijk kader waarop de Mediawet gebaseerd is, maar ook van vele andere belangrijke juridische bepalingen die essentieel zijn voor de democratische rechtsstaat die Nederland tot uitgangspunt heeft (o.a. art. 10 van het Europees mensenrechtenverdrag).

Het punt van discussie is belangrijker dan de sanctie alleen. Het gaat om het opnemen, c.q. continueren in het bestel van een nieuwe omroep met een alternatieve visie op vele heikele politieke en ideologische vragen van deze tijd. En dat is weer van groot belang voor een goed functioneren van de Nederlandse democratische rechtsstaat.

Wat ter discussie staat, is ook meer dan het geven van een statische, a-contextuele interpretatie aan de eisen zoals geformuleerd in de Journalistieke Code NPO (2017) en art. 2.1.1a Mediawet (2008). Waarom het gaat, is niets minder dan een juiste interpretatie van de identiteit van de Nederlandse samenleving. Een samenleving waarvoor kenmerkend is diversiteit, pluriformiteit, respect voor andersdenkenden en de ambitie tot vreedzame samenleving ondanks flinke ideologische verschillen.

Helaas kan ik de voorgaande punten niet onderbouwen zonder zware kritiek op het rapport van de Ombudsman. Het probleem met het rapport van de Ombudsman is dat zij zich allerlei oordelen aanmatigt over zaken waarop zij ondeskundig is, zoals de plaats van het omroepbestel binnen het kader van een democratische rechtsstaat met pluriformiteit en diversiteit als centrale waarden. Achter het rookgordijn van een interpretatie van de Journalistieke Code NPO (2017) worden vergaande politieke maatregelen voorbereid tot het uitsluiten van een significante politieke en ideologische minderheid. De politieke minderheid waarom het gaat valt, grofweg, samen met die van PVV, FVD, BVNL, wellicht JA21, mogelijk andere politieke partijen (SGP) buiten die van het centrum. Daarmee zijn de aanbevelingen van de Ombudsman in strijd met de Mediawet, de Grondwet, maar ook met internationale verdragen waarbij Nederland zich heeft aangesloten, zoals het Europees Mensenrechtenverdrag. Dit alles gebeurt met als *voorwendsel* dat de Journalistieke Code NPO zou zijn geschonden. Maar, zoals ik hierna zal duidelijk maken, is zelfs dat onderdeel van het rapport van de Ombudsman ver onder de maat van wat men van een professioneel werkende onderzoeksjournalist zou mogen verwachten. De hoeveelheid klachten op basis waarvan de actie tegen ON! is ingezet, is bijzonder klein (136). Over de hoeveelheid programma's die de Ombudsman beweert te hebben bekeken (29) wordt zo goed als niets gezegd. En over de programma's die zij wel kort becommentarieert worden zulke betwistbare opmerkingen gemaakt dat dit rapport op geen enkele wijze als basis kan dienen voor de ingrijpende beslissingen die de Raad van Bestuur NPO nu overweegt. Verder zit het rapport vol met zoveel slordigheden (verkeerde datering van bekeken programma's, weggefallen woorden in zinnen, slordige schrijfstijl, gebrekkige argumentatie, onverantwoorde *sweeping statements*, het conformistisch aansluiting zoeken bij vooroordelen) dat het werkelijk geen basis kan bieden voor besluitvorming.

Dit rapport valt uiteen in twee delen. Allereerst een commentaar op het rapport van de Ombudsman. Als tweede een commentaar op de overwegingen die zijn neergelegd in het Voornemen tot sanctionering dat inmiddels tot daadwerkelijke vaststelling van de sanctie geleid heeft.

1. Emeritus hoogleraar encyclopedie van de rechtswetenschap, Universiteit Leiden (1984-2022). Aan het einde van dit rapport staat nog wat aanvullende biografische informatie.
2. https://www.omroepombudsman.nl/storage/configurations/ombudsmannponl/files/document_on.pdf

DEEL I

COMMENTAAR OP HET RAPPORT VAN DE OMBUDSMAN

De Mediawet (2008)

Ik wil beginnen met het behandelen van enkele onderdelen van de Mediawet. Dat is belangrijk omdat het ons doet beseffen dat we niet alleen een oordeel moeten vellen over de artistieke en journalistieke kwaliteit van de programma's van ON! of andere omroepen, maar ook een bredere reflectie moeten plegen op de grondslagen van het publieke mediabestel.

In het wettelijk kader van de Mediawet (2008), zoals opgenomen als Bijlage 2 bij het "Voornemen", vinden we die waarden terug. Artikel 2.1 schetst een "publieke mediaopdracht" die verwijst naar een media-aanbod dat "breed" en "divers" dient te zijn, gericht op een "breed en divers publiek" (a1). Onder 2.1.2 wordt verwezen naar "publieke waarden" en naar "democratische, sociale en culturele behoeften van de Nederlandse samenleving". Onder 2.1.2a wordt gesproken over een media-aanbod dat "evenwichtig, pluriform, gevarieerd en kwalitatief hoogstaand" is en dat zich kenmerkt door "grote verscheidenheid naar vorm en inhoud".

Zoals ik hierna nog uitvoerig zal toelichten in een analyse van het rapport van de Ombudsman en het "Voornemen" van de Raad, is de kern van het probleem dat de Ombudsman de blik alleen gericht heeft op één element van de Mediawet. Daaraan geeft zij bovendien een eenzijdige, geïsoleerde en enigszins mechanische interpretatie, namelijk het genoemde "kwalitatief hoogstaand" (2.1.2a). Deze norm van "kwalitatief hoogstaand" past zij vervolgens toe op de programma's van ON! en komt dan tot de bevinding dat deze programma's geen genade kunnen vinden in haar ogen, omdat zij strijdig zouden zijn met de Journalistieke Code NPO (2017).

Ik zal in het hierna volgende betogen dat (1) de programma's van ON! wel degelijk beantwoorden aan de norm "kwalitatief hoogstaand", maar ook dat (2) ON! de Journalistieke Code niet heeft geschonden en dat (3) men wat kwalitatief hoogstaand is en in overeenstemming met de Journalistieke Code alleen goed kan beoordelen wanneer men de in de Mediawet genoemde normen in onderlinge samenhang beschouwt. Men andere woorden: "evenwichtig, pluriform, gevarieerd en kwalitatief hoogstaand" (2.1.2a) kan men niet als geïsoleerde grootheden zien. Wat "kwalitatief hoogstaand" is, dient men te interpreteren in het licht van de begrippen "evenwichtig, pluriform, gevarieerd".

Wat ik hierboven uiteenzet als richtlijnen voor een verstandige hermeneutische methodiek is min of meer algemeen geaccepteerd in wetenschappen waarin de interpretatie van teksten en culturele uitingen centraal staan (rechtswetenschap, literatuurwetenschap, theologie), maar het heeft ook relevantie voor de kwestie die hier ter beoordeling staat. Hier staat namelijk niet ter beoordeling de vraag of de Ombudsman graag naar programma's kijkt zoals die van ON!, de VARA of de EO, maar of de normen van de Mediawet en de normen van de Journalistieke Code NPO zijn geschonden. Dat alles tegen de achtergrond van dragende waarden als democratie en rechtsstaat. Dat is een kwestie van "interpretatie". Een dergelijke interpretatie kan geen zaak zijn van willekeur (iedereen kan in die normen lezen wat hij of zij wil), maar daarover dient verantwoording te kunnen worden afgelegd. Mijn claim is dat de Ombudsman dat niet heeft gedaan.

Diversiteitsgrondslag en kwaliteitsgrondslag

Als we de grondslag van het publieke mediabestel zouden willen samenvatten aan de hand van twee centrale uitgangspunten dan kan men zeggen dat het een *diversiteitsgrondslag* heeft (evenwichtig, pluriform, gevarieerd) en een *kwaliteitsgrondslag* (kwalitatief hoogstaand). De Ombudsman heeft slechts oog voor het laatste en zij interpreteert dat op een willekeurige manier en niet in overeenstemming met de inzichten van een algemeen geaccepteerde hermeneutiek.

Maar de problemen zitten nog dieper dan dat. De Mediawet spreekt onder 2.1.2b ook van de noodzaak “op evenwichtige wijze een beeld van de samenleving” te geven, waarbij “de pluriformiteit van onder de bevolking levende overtuigingen, opvattingen en interesses op maatschappelijk, cultureel en levensbeschouwelijk gebied” zouden moeten worden weerspiegeld. Het rapport van de Ombudsman heeft op dit punt zware gebreken en de commentaren die zij geeft op de programma’s van ON! leggen getuigenis af van een totaal gebrek aan affiniteit met de doelgroep waarop ON! betrekking heeft. Art. 2.1.2c Mediawet stelt de norm dat in het bijzonder aandacht zou moeten bestaan “voor kleine groepen”. De Ombudsman geeft in haar rapport aan geen enkele aandacht te hebben voor ideologische en politieke minderheden. Zij ontpopt zich als belangenbehartiger van de meerderheid en bewerkstelligt dat door een onjuiste interpretatie van de kwaliteitsgrondslag van het publiek bestel, waarmee onrecht wordt gedaan aan de diversiteitsgrondslag. Met een beroep op “hoge journalistieke en professionele kwaliteitseisen” (2.1.2e) wordt een stelsel gecreëerd dat niet, zoals de Mediawet voorschrijft (2.1.2f), “voor iedereen toegankelijk” is, maar waarin politieke en ideologische minderheden worden uitgesloten. De authentieke en rechtmatige wijze waarop ON! uitvoering geeft aan de doelstellingen van het publiek bestel wordt door de Ombudsman verkeerd geduid als onwil en onvermogen tot het “bevorderen van samenwerking met het oog op de uitvoering van de publieke mediaopdracht op landelijk niveau” (Mediawet, art. 2.2.1).

De Ombudsman geeft met haar rapport dus blijk van onvoldoende begrip voor dit systeem. Maar de Raad van Bestuur NPO heeft helaas de fouten van de Ombudsman niet gecorrigeerd. Men heeft dit rapport tot uitgangspunt genomen van onjuiste besluitvorming, zelfs wanneer we ons realiseren dat de sanctionering lager is uitgevallen als mogelijk was geweest op grond van de regels. Dit rapport probeert de Raad van Bestuur van de NPO op andere gedachten te brengen. Het probeert te illustreren dat een statische en onjuiste interpretatie van de Journalistieke Code NPO onrecht doet aan de grondslagen van de Nederlandse samenleving, waarvan het omroepsysteem een onderdeel is. Er is geen sprake van dat ON! artikel 2.154, eerste lid sub b Mediawet 2008 (onvoldoende bereidheid tot samenwerking) heeft geschonden of voornemens is te schenden, zoals de Raad abusievelijk concludeert onder E 28 van haar “Voornemen”. Wat het geval is, is dat ON! niet bereid is tot een interpretatie van de Journalistieke Code NPO die in wezen de grondslagen van onze democratische rechtsstaat en de principes van de Mediawet schendt. Niet alleen de omroep ON! maar ook haar achterban en de politieke partijen die zich door deze omroep gerepresenteerd weten hebben recht, ook als minderheid, gehoord te worden in deze samenleving.

De omvang van de politieke en ideologische minderheid die ON! vertegenwoordigt

Misschien is ook een reflectie over de omvang van het “ongehoord” deel van de samenleving van belang. ON! pretendeert dat een deel van de samenleving ongehoord wordt. Is dit juist?

Wanneer we stellen dat het publieke bestel een stelsel is waarin alle minderheden in de Nederlandse samenleving zich zouden moeten kunnen herkennen dient zich de vraag aan *hoe groot* is de minderheid die ON! vertegenwoordigt? ON! richt zich op een ongehoorde minderheid in de Nederlandse samenleving die meer rechts, sommigen zeggen “populistisch”, Nederland aan zich hoopt te binden. Dat zijn in eerste instantie de PVV-stemmers. De PVV is de grootste politieke oppositiepartij in de Tweede Kamer en die is in de Tweede Kamer vertegenwoordigd met 17 zetels.

Naast de PVV kunnen we dan wijzen op FVD. Deze is vertegenwoordigd met 5 zetels. PVV en FVD tezamen is goed voor 22 zetels.

Naast de FVD bestaan nog afscheidingsbewegingen van FVD, namelijk JA21 die met 3 zetels in de Tweede Kamer zit en de Groep Van Haga, waarvoor hetzelfde geldt. Ook de Groep Van Haga (Belang van Nederland; BVNL) zit met 3 zetels in de TK. Dat levert dus in totaal 6 zetels op, en een totaalscore van 28 zetels voor het “rechterdeel” van de Nederlandse samenleving.

Een bijzondere positie levert verder op de SGP (3 zetels), die door sommigen ook tot het rechterdeel van de Nederlandse politiek wordt gerekend.

Dit alles bij elkaar opgeteld levert op: grofweg 30 zetels. Op 150 Kamerzetels in totaal kunnen we zeggen dat ongeveer 20% van de Nederlandse kiezers zou behoren tot het “ongehoorde” rechterdeel van de Nederlandse maatschappij³.

Zijn zij werkelijk “ongehoord” in de zin van afwezig in de programma’s van de NPO (behalve ON!)? Dat kan men inderdaad wel stellen. In bijzonder voor PVV’ers geldt dat men deze zelden of nooit zal tegenkomen in een programma van de NPO (behalve ON!). Dat geldt voor de fysieke *aanwezigheid* van PVV’ers in praatprogramma’s, maar het geldt ook voor de door deze partij gewenste *agendapunten*. Kritiek op massamigratie, de negatieve invloed van de islam, de nefaste werking van de afspraken die in Davos worden gemaakt⁴ – het zijn allemaal punten die bij andere omroepen niet aan de orde komen. Is dat vergeetachtigheid? Toeval? Het is realistisch te zeggen “nee”. Dat zijn onderwerpen die de overgrote meerderheid van de omroepen (behalve ON!) ook niet wil agenderen, zelfs onfatsoenlijk acht om te agenderen. Op zichzelf is daar niets op tegen, als het dan maar niet zo is dat voor *geen enkele omroep* mogelijk is die onderwerpen te agenderen. Immers, even uitgaand van de optelsom die hierboven is gepresenteerd, als *geen enkele omroep* de genoemde onderwerpen zou kunnen belichten, dan zou ongeveer 20% van de

3. Natuurlijk kan men hier correcties op aanbrengen. Wellicht behoort JA21 meer tot de mainstream politiek dan de Groep Van Haga en zou men JA21 derhalve niet moeten optellen in de hier gepresenteerde “rechtergroep” van de Nederland. Maar dat zijn details die we hier niet behoeven te bespreken. Het punt dat ik wil maken is dat ongeveer 20% aanhang voor de programma’s van ON! zou kunnen bestaan. De politieke en ideologische minderheid binnen de Nederlandse bevolking waarmee ON! affiniteit heeft (en vice versa) is ongeveer 1/5 deel van de Nederlandse bevolking.

4. Niemöller, Joost, Kwaad: Nederlanders over immigranten, Uitgeverij Van Praag, Amsterdam 2017.

Nederlandse bevolking worden gedwongen mee te betalen aan een bestel waarin zij zich niet vertegenwoordigd weten.

Natuurlijk kan men bij deze beschouwingen ook peilingen betrekken en de laatste peiling van De Hond die ik hieronder opneem. Dat verandert echter niet veel aan mijn conclusies.

Zetelverdeling Peiling 26-6-2022

Partijen	26-6-2022	12-6-2022	24-4-2022	TK 2021	Verskil met TK2021
VVD	21	23	27	34	-13
BBB	18	13	10	1	+17
PVV	15	17	15	17	-2
GroenLinks	13	12	12	8	+5
PvdA	12	12	12	9	+3
D66	12	12	14	24	-12
JA21	8	10	11	3	+5
PvdDieren	8	8	8	6	+2
CDA	7	7	7	15	-8
SP	7	7	7	9	-2
ChristenUnie	7	7	7	5	+2
FVD	5	5	4	8	-3
Volt	5	5	4	3	+2
SGP	4	4	4	3	+1
DENK	3	3	3	3	0
BIJ1	2	2	2	1	+1
BVNL	2	2	2		+2
50PLUS	1	1	1	1	0

Normatief kader voor deze heroverweging programma's ON!

Tot zover enkele opmerkingen over de omvang van de groep van “ongehoorde” Nederlanders. Nu moeten we ons ook bezinnen op het normatief kader dat geldt voor een beoordeling van het functioneren van ons omroepbestel. Het rapport van de Ombudsman heeft een blinde vlek. Die blinde vlek bestaat daaruit dat de Ombudsman vaak terugkomt op de kwaliteit van de programma's van ON! die te wensen zouden overlaten in het licht van bepaalde journalistieke normen. Maar de Ombudsman had een veel bredere toetsing moeten plegen dan alleen op journalistieke kwaliteit. Althans wanneer men de Mediawet als uitgangpunt neemt, hetgeen men toch mag veronderstellen dat de bedoeling is.

Op basis van de Mediawet dienen zich twee beoordelingskaders aan.

Allereerst de *democratische opdracht* van de publieke omroepen om een programmering te bieden waarin de gehele Nederlandse samenleving zich herkent (Mediawet, art. 2.1.2f). Het Nederlandse omroepbestel dient *pluriform* (of *divers*) te zijn in de zin dat alle groepen in de Nederlandse samenleving zich daarin gerepresenteerd weten (Mediawet art. 2.1.2a). De normatieve grondslag daarvoor is dat het onrechtvaardig is burgers te laten betalen voor een stelsel waarin zij niet worden vertegenwoordigd: “*no taxation without representation*”.

Men kan dit de “democratische opdracht” van het bestel noemen. Daarbij dient te worden benadrukt dat het hier gaat om democratie in de brede betekenis van het woord. Dat wil zeggen: het includeert ook de *rechtsstaat*. De rechtsstaat vormt een wettelijke beperking van de democratie in de zin van louter meerderheidsbeslissing. De rechtsstaat eist dat ook minderheden rechten genieten (zie de grondrechten in de Nederlandse Grondwet en de verdragen waarbij Nederland zich heeft aangesloten, zoals het Europees Mensenrechtenverdrag, in het bijzonder art. 10). Men kan ook zeggen: de meerderheid dient ruimte te bieden voor ook de minderheden in de Nederlandse samenleving (Mediawet, art. 2.1.2c). Met andere woorden, de NPO zendt niet uit voor een meerderheid van de helft + 1. De NPO zendt uit voor de samenleving als *geheel*, inclusief de *minderheden* (Mediawet, art. 2.1.2).

Het tweede normatief kader in het licht waarvan beoordeling van de programma’s van ON! dient plaats te vinden, is de algemene opdracht tot het leveren van programma’s met een hoogwaardige kwaliteit. De kaders daarvoor vindt men in het algemeen kader van de Journalistieke Code NPO. Daarbij gaat het dan om normen als transparantie, kritische weging, doorvragen (dat laatste vindt geen basis in de stukken, maar is wel een preoccupatie van de Ombudsman).

De tweede set van normen (de “kwaliteitsgrondslag”) vormt een kader voor de eerste set (de democratische opdracht tot inclusie van alle onderdelen van de Nederlandse samenleving). Met andere woorden: op basis van de diversiteitsgrondslag mogen en moeten omroepen programma’s maken die onderscheidend werken ten aanzien van de programma’s van andere omroepen, maar daarbij dient een algemene kwaliteitsnorm wel het uitgangpunt te blijven. De “diversiteit” of “pluriformiteit” mag nooit zover gaan dat de omroepen geen algemene kwaliteitsnormen meer hanteren.

Dit is een delicaat evenwicht. Het is van belang dit te vermelden, omdat een deel van het verschil van inzicht tussen ON! en de Ombudsman erop neerkomt dat de Ombudsman schending van kwaliteitseisen wil hanteren voor het nemen van sanctiemaatregelen. Het opleggen van die sanctiemaatregelen zou echter neerkomen op het schenden van de diversiteitsgrondslag van de NPO. Deze sanctiemaatregel kan worden gezien als een eerste stap op een pad om ON! het bestel uit te werken. Naar mijn idee zou dat zeer onwenselijk zijn en een legitimatiecrisis van de NPO als gevolg hebben. De bedoeling van dit rapport is het geven van toelichting op deze stelling.

Informatie, misinformatie en desinformatie

Voordat ik overga tot een bespreking van de vele feilen van het rapport van de Ombudsman, waarop helaas het “Voornemen” en ook het besluit van de Raad van Bestuur NPO gebaseerd is, wil ik wijzen op een lichtpuntje. De Ombudsman verdient enige lof omdat zij, in tegenstelling tot veel commentatoren op *social media* en in de politiek, een helder onderscheid hanteert tussen de begrippen “informatie”, “misinformatie” en “desinformatie”. Daarbij beschuldigt de Ombudsman de omroep ON! *niet* van het verspreiden van desinformatie.

Wat is desinformatie? De Ombudsman verwijst naar verschillende definities van desinformatie. Allereerst verwijst zij naar de definitie van Wikipedia (p. 16, noot 61, rapport Ombudsman): “*Desinformatie is te kwader trouw verspreide misleidende of onjuiste informatie.*” Verder verwijst de Ombudsman naar de definitie van desinformatie van de UNESCO die zegt dat de term “*disinformation*” in het algemeen wordt gebruikt “*to refer to deliberate (often orchestrated) attempts to confuse or manipulate people through delivering dishonest information to them*” (rapport Ombudsman, p. 23, noot 86). De Ombudsman becommentarieert: “*Opzettelijkheid is cruciaal in de definitie*”.

Ik illustreer dit met een voorbeeld. Stel iemand zegt: “De trein vertrekt van perron 2”. Maar dat is in werkelijkheid perron 3. Dan kan de uitspraak op twee manieren worden verklaard. De eerste is dat de persoon, die de uitspraak heeft gedaan, oprecht in de veronderstelling verkeerde dat deze zou vertrekken van perron 2. In dat geval heeft hij onjuiste informatie verstrekt. Het kan echter ook zijn dat hij bewust de bedoeling heeft gehad dat de ander de trein zou missen en met die bedoeling heeft hij hem naar het verkeerde perron verwezen. In dat tweede geval heeft hij “desinformatie” verspreid.

Uit dit voorbeeld wordt duidelijk dat het verspreiden van desinformatie alleen in zeldzame gevallen moreel te rechtvaardigen zal zijn. Het paradigmatische geval van zo’n uitzondering is het geven van onjuiste informatie over onderduikers aan de Duitse bezetters. Er zijn zeer strenge opvattingen, zoals die van de Duitse filosoof Immanuel Kant die inhouden dat zelfs in een dergelijke situatie het bewust verschaffen van onjuiste informatie niet te rechtvaardigen valt, maar de meeste mensen zullen een “*Notlüge*” in de aangegeven zin niet alleen geoorloofd beschouwen maar zelfs moreel geboden.

Het is evident dat het verspreiden van desinformatie, zeker op grote schaal, behoudens enkele gevallen, zoals in het hierboven opgevoerde voorbeeld, onverantwoord is, zo niet grof laakbaar. Maar ook is duidelijk dat het wel voorkomt. Geheime diensten van superstaten produceren desinformatie in het kader van psychologische oorlogsvoering. Machiavelli acht het geoorloofd als “de vorst” (*Il principe*) daarmee een hoger politiek belang kan dienen⁵. Ook in de nationale politiek zal, in meerdere of mindere mate, het presenteren van desinformatie voorkomen. Maar een *omroep* van het verspreiden van desinformatie beschuldigen, is een zeer zware aanklacht. Het *ten onrechte* een omroep, een andere instelling of een persoon *beschuldigen* van de verspreiding van desinformatie zal juridisch neerkomen op smaad of laster. De Ombudsman doet dat in ieder geval niet met de omroep ON! En dat valt te prijzen in het rapport van de Ombudsman. Nog een enkel woord over de concepten informatie, misinformatie, desinformatie. De Nederlandse overheid hanteert nog een iets fijnmaziger schema, waarbij ook per ongeluk verspreide

informatie is opgenomen. In Wat zijn desinformatie en nepnieuws⁶? wordt gezegd:

Desinformatie is onware, inaccurate of misleidende informatie die met opzet wordt gemaakt en verspreid om geld te verdienen of om een persoon, sociale groep, organisatie of land te schaden. Iets anders is misinformatie. Dat is onjuiste informatie die min of meer per ongeluk wordt verspreid. Onder nepnieuws wordt soms desinformatie en soms misinformatie verstaan. Het begrip nepnieuws wordt ook als synoniem gebruikt voor leugens en voor onzorgvuldige journalistiek.

Dit onderscheid acht ik belangrijk. Wat ook behulpzaam is, is het introduceren van twee begrippen die een centrale rol spelen in het strafrecht, zowel nationaal als in andere rechtsstelsels. Dat zijn de begrippen “opzet” en “schuld”.

Bij desinformatie gaat het om *opzettelijke* verspreide onjuiste informatie in de wetenschap dat die informatie onjuist is.

Bij misinformatie gaat het om verspreide onjuiste informatie waaraan men *schuldig* is. In de hitte van het publiek debat ziet men vaak dat de twee begrippen door elkaar worden gebruikt. De ideologische tegenstander krijgt het verwijt te horen dat hij “desinformatie” verspreidt terwijl deze tegenstander in feite niets anders doet dan het verschaffen van informatie waarvan men denkt dat die juist is.

Ook de Rijksoverheid lijkt zich de laatste tijd steeds intensiever bezig te houden met desinformatie. Op de website van de overheid vermeldt men het volgende:

Wat zijn desinformatie en nepnieuws?

Desinformatie is onware, inaccurate of misleidende informatie die met opzet wordt gemaakt en verspreid om geld te verdienen of om een persoon, sociale groep, organisatie of land te schaden.

Iets anders is misinformatie. Dat is onjuiste informatie die min of meer per ongeluk wordt verspreid.

Onder nepnieuws wordt soms desinformatie en soms misinformatie verstaan. Het begrip nepnieuws wordt ook als synoniem gebruikt voor leugens en voor onzorgvuldige journalistiek (<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/desinformatie-nepnieuws>, geraadpleegd 26 7 2022).

We zien hier dus dat de overheid uitgaat van het bestaan van:

1. onware, inaccurate of misleidende informatie
2. die met opzet wordt gemaakt en verspreid
3. om geld te verdienen of om een persoon, sociale groep, organisatie of land te schaden.

Met name dat derde punt is interessant. De vraag die zich opdringt is hoe het totale aanbod aan informatie zich verhoudt tot de drie hier onderscheiden elementen. Dat de hoeveelheid inaccurate en misleidende informatie groot zal zijn laat zich niet moeilijk raden. Dat heeft ook te maken met de beperkingen van de menselijke kennis. Maar wanneer we ons dan concentreren op de onjuiste informatie die met opzet wordt verspreid, is de hoeveelheid al aanzienlijk kleiner. Verschuift men dan de aandacht naar dat deel van de onjuiste informatie dat bewust gemaakt

5. Machiavelli, Niccolò, *The Prince*, Translated and edited by Robert M. Adams, W.W. Norton & Company, New York 1977 (1532).

6. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/desinformatie-nepnieuws#:~:text=Desinformatie%20is%20onware%2C%20inaccurate%20of,-meer%20per%20ongeluk%20wordt%20verspreid>

en verspreid wordt *speciaal om geld te verdienen of bewust schade aan te richten* dan kan men verwachten dat het hier gaat om een nog kleinere categorie. Niettemin speelt in het publieke debat de laatste categorie een grote en het lijkt wel groeiende rol. Mensen verwijten elkaar heel snel boze opzet en de meest kwade bedoelingen, terwijl het in vele situaties wellicht gewoon gaat om een verschil van mening. Met name over onderwerpen waarover de gemoederen verhit raken (de oorlog in de Oekraïne, Covid-19) wordt een verschil van mening al snel een debat over kwade bedoelingen over en weer, vaak ook nog met financiële belangen. Ook tijdens Kamerdebatten kan men dit constateren en zelfs in de communicatie van de overheid naar de samenleving.

EU over desinformatie

Ook in publicaties vanuit de EU wordt regelmatig bijzonder alarmistisch bericht over de gevaren van desinformatie. In *A multi-dimensional approach to disinformation: Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation* (2018), een [rapport](#), uitgegeven door de Europese Commissie, lezen we de volgende verontrustende probleemstelling:

Problems of disinformation are deeply intertwined with the development of digital media. They are driven by actors — state or non-state political actors, for-profit actors, media, citizens, individually or in groups — and by manipulative uses of communication infrastructures that have been harnessed to produce, circulate and amplify disinformation on a larger scale than previously, often in new ways that are still poorly mapped and understood (p. 7).

Wat opvalt aan deze passage is dat de Europese Commissie een beeld schetst van een groot gevaar: “actors” die manipulatief gebruik maken van communicatie structuren speciaal om desinformatie te verspreiden. Is dat een reëel gevaar? En zo ja, hoe groot is dat gevaar? Wie zijn precies die “actors” die zich hieraan bezondigen? Op dit punt wordt vaak minder informatie gegeven dan men zou verwachten. De sfeer die echter gecreëerd wordt is die van een crisissachtige situatie die vraagt om bevoegdheden van overheidsinstanties om tegenwicht te bieden aan de “actoren” die de desinformatie verspreiden. Vaak gaat het dan om het inrichten van een organisatie van “fact-checkers” die weer onder controle staan van of de EU of de nationale overheden. Deze achtergrond is ook van belang voor een goed begrip van het rapport van de Ombudsman.

De Ombudsman over onjuiste informatie

Hoewel de Ombudsman geen aanklacht formuleert ten aanzien van ON! wegens het verspreiden van desinformatie, doet de Ombudsman toch suggestieve uitspraken over ON! die we hier nader moeten toelichten. De Ombudsman stelt:

“Er zitten in de programma’s van ON voorbeelden die variëren van a. het niet doorvragen bij of onvoldoende tegenspreken van als aantoonbaar onjuist bekend zijnde informatie afkomstig van derden, b. het actief ruimte

geven aan derden voor het delen van aantoonbare onjuiste informatie en c. het zelf geven van als bewezen onjuist zijnde informatie” (p. 23).

Hoewel geen beschuldiging van het verspreiden van desinformatie, is deze klacht toch verstrekkend. Er lijkt zich in deze zinnen ook iets door te schemeren van een sfeer die we tegenkwamen in definities van de Rijksoverheid en de Europese Commissie. De stelling namelijk dat desinformatie een enorm maatschappelijk probleem is en dat het dient te worden aangepakt. Dat “aanpakken” moet ook door de NPO geschieden. Hoe? Door middel van “doorvragen”. Maar dit is nu precies wat niet gebeurt bij ON! naar het oordeel van de Ombudsman. De Ombudsman constateert wel dat het “doorvragen” bij de andere omroepen ook niet altijd gebeurt, maar toch blijft dat voor haar de norm. Zo wordt dus ON! iets aangerekend (zelfs gesanctioneerd) wat ten aanzien van de andere omroepen een vaag vermaan blijft.

De Ombudsman overweegt ook niet een andere conclusie die men kan verbinden aan het geconstateerde niet-doorvragen bij de andere omroepen dan ON! Wat men ook kan concluderen is dat *aantoonbaar onjuist bekend zijnde informatie* nu eenmaal schaars is in deze wereld. Sceptici, van de klassieke oudheid tot aan de 21ste eeuw, hebben zelfs het bestaan daarvan categorisch ontkend. Plato en Platonisten hebben het altijd als ideaal hooggehouden, hoe moeilijk bereikbaar ook. De Ombudsman lijkt in de ban van het Platoonse narratief. Haar oplossing om “uit de grot” te geraken is elke omroep te binden aan een door haar geformuleerde methode tot waarheidsvinding. Maar is dat de enige weg? Dat valt te betwisten. Men kan ook aanvoeren dat in de Mediawet niet voor niets wordt aangedrongen op diversiteit en pluriformiteit als grondslag. Het antwoord op de eenzijdige informatievoorziening bij de andere omroepen dan ON! is dan door dit te laten corrigeren door een eveneens eenzijdige informatievoorziening door ON!

ON! vertelt dan het “andere verhaal”. Het verhaal dat “ongehoord” is. Het haalt andere deskundigen naar voren. Het stelt andere vragen. En misschien kan men ook wel zeggen dat het andere interviewtechnieken hanteert. Waarom zou dat niet goed te verenigen zijn met de uitgangspunten van de Mediawet?

Het verschil tussen de interpretatie die de Ombudsman geeft aan de Mediawet en wat ik hier presenteer is dit. Voor mij gaat het om diversiteit in het bestel als geheel. Dus het ontbreken van een expliciet christelijk geluid bij de VARA kan door de EO en de KRO worden gecompenseerd. Het ontbreken van een expliciet “nieuw rechts” geluid bij de VPRO kan worden gecompenseerd bij ON!

Het antwoord dat doorgaans wordt gegeven op een voorstel als hierboven geformuleerd is dat we “niet meer leven in tijden van verzuiling”. En dat we daar ook niet naar terug moeten. Maar dat is toch een weinig overtuigende tegenwerping. Deze critici van de “verzuiling” presenteren namelijk geen ander alternatief.

Platonisten

We moeten bovendien bedenken dat de Ombudsman adviseert over een zaak die ON! op 15% boete van haar budget kan/kon komen te staan (bij een budget van 3,6 miljoen kan dat zijn een half miljoen). Inmiddels is duidelijk dat dit bedrag aanzienlijk lager is uitgevallen. Maar toch: elke sanctie, hoe laag ook, is een smet op het blazoen van deze jonge omroep. En het kan worden ervaren als een legitimatie tot gehele uitsluiting van het mediabestel. Dat is een zware verantwoordelijkheid. Men mag dan ook eisen dat de argumentatie en het onderzoek van de Ombudsman niets minder dan onberispelijk is. Helaas is het tegendeel het geval. De Ombudsman argumenteert frivool (zie de eerste drie zinnen van het rapport) en anekdotisch. Dat zien we ook in het belangrijke citaat dat hierboven werd aangehaald.

Ik sta stil bij enkele onderdelen daarvan.

“Er zitten in de programma’s van ON voorbeelden”, wordt gezegd. De Ombudsman zou uitvoerig moeten verantwoorden hoeveel voorbeelden zij geeft. Uiteindelijk blijkt dat zij van de 29 door haar beweerdelijk onderzochte uitzendingen maar 3 voorbeelden iets nader toelicht (1 in de hoofdttekst, 2 in Bijlage 4).

Wat nu volgt, is zo’n voorbeeld. Het blijkt te gaan om de zogenaamde “omvolkingstheorie”, zoals verwoord door de Belgische politicus Filip Dewinter. Ik zal daar nu dieper op ingaan. Ik zal daar zelfs relatief lang bij stilstaan omdat het feit dat de omvolkingstheorie een podium heeft gekregen bij ON! lijkt te worden gezien als een van de belangrijkste grieven tegen deze omroep.

Zoals gezegd, worden door de Ombudsman slechts 3 voorbeelden behandeld van programma’s van ON! over de afgelopen 5 maanden, waarbij de omroep over de schreef zou zijn gegaan. Dat zijn:

1. Een programma met onder andere de Belgische Vlaams Belang-politicus Filip Dewinter over de omvolkingstheorie (p. 23);
2. Een programma met FVD Kamerlid Simone Kerseboom over het falen van de Zuid-Afrikaanse post-apartheidssamenleving op het terrein van de veiligheid van de blanke boerenbevolking (p. 48);
3. Een programma met BVNL-politicus Wybren van Haga over de militaire hulp aan Oekraïne die naar het oordeel van Van Haga niet noodzakelijkerwijs bij de goede partij terecht komt (dus niet bij Oekraïne maar bij de Russische Federatie, p. 48).

Vanuit het perspectief van ON! gaat het hier om belangrijke programma’s omdat deze onderwerpen en deze deskundigen/gasten/politici *niet gehoord* worden in Nederland. Althans bij de NPO (minus ON!) krijgen deze sprekers en deze thema’s geen aandacht of alleen negatieve aandacht. Toch bestaat wel een verschil tussen deze drie gasten in de zin dat Kerseboom en Van Haga Tweede Kamerleden zijn en uit dien hoofde een ander podium dan de NPO hebben in Nederland. Voor Dewinter geldt dat niet.

Ook de onderwerpen die zij adresseren verschillen. De onveilige situatie in Zuid-Afrika voor

blanke boeren is wel bekend en zou in beginsel in Nederland, ook bij de NPO, besproken kunnen worden. Het is alleen een impopulair onderwerp. Wie dit bespreekt, lijkt aan de kant te gaan staan van voormalige blanke onderdrukkers en materiaal te presenteren dat ongemakkelijk voelt voor de post-apartheidsregering. Kennelijk faalt die regering in het verschaffen van orde en rust in het land, wat weer kan worden gezien als een essentiële taak voor elke staat of elke regering.

Voor het onderwerp van Van Haga geldt *mutatis mutandis* hetzelfde. Nederland, net als geheel West-Europa, wil een pro-Oekraïens standpunt uitdragen. Daarbij past niet dat nuancerende of relativerende opmerkingen worden gemaakt, zoals enkelingen in het Westen dat doen: de Amerikaanse hoogleraar Mearsheimer⁷, de linguïst en politiek commentator Noam Chomsky⁸, de hoogbejaarde politicus Henry Kissinger⁹. Van Haga schendt die impliciete journalistieke code. Hij benadrukt dat het ons ontbreekt aan adequate informatie over het oorlogsgebied en hij plaatst daarmee ook kritische kanttekeningen bij de betrouwbaarheid van de informatie die door vele mainstream media en mainstream journalisten in het Westen wordt gepresenteerd.

Toch zijn de gevallen van Kerseboom, Van Haga en Dewinter in die zin verschillend dat Dewinter het summum van het kwaad lijkt uit te dragen. Zijn optreden is eigenlijk de overtreffende trap van wat geen podium verdient. Door hem in de gelegenheid te stellen de omvolkingstheorie te verwoorden lijkt – in de ogen van de politiek correcte journalistiek – propaganda te worden gemaakt voor nazisme, fascisme, ongelijkheid, discriminatie, racisme of welk ander evident kwaad dan ook. De casus Dewinter is dan ook interessant om iets verder uit te diepen. De vraag is: mag Dewinter aan het woord worden gelaten bij de NPO? Hij mag dan ongeveer 20% van het Vlaamse publiek achter zijn partij weten te krijgen, maar maakt hem dat niet extra gevaarlijk? De Weimar-republiek is toch ook ten onder gegaan omdat men de ondemocratische krachten in de gelegenheid stelde de democratie te ondermijnen¹⁰? Is de theorie van Dewinter niet bij uitstek de theorie die men in een democratie zou moeten uitsluiten om de theorie op de langere termijn te behouden?

De omvolkingstheorie van DeWinter

De naam van Filip Dewinter wordt door de Ombudsman verkeerd gespeld als Filip de Winter, later De Winter, waarmee de toon wordt gezet voor de daarop volgende onjuistheden. De Ombudsman beweert dat door Dewinter “informatie wordt gedeeld die aantoonbaar onjuist is volgens experts, databases en onderzoeken van als feitelijk en onpartijdig geaccepteerde instellingen en organisaties” (p. 24).

7. Mearsheimer, John, Interview in *The New Yorker*, 1 maart 2022: <https://ap.lc/OtkJu>

Mearsheimer, John, Lecture King's College Cambridge: <https://ap.lc/MYSkO>

8. Chomsky, Noam, “Noam Chomsky on How To Prevent World War III”, in: *Current Affairs*, 13 April 2022: <https://ap.lc/SBlvy>

9. Bella, Timothy, “Kissinger says Ukraine should cede territory to Russia to end war”, in: *The Washington Post*, May 24, 2022:

<https://www.washingtonpost.com/world/2022/05/24/henry-kissinger-ukraine-russia-territory-davos/>

10. Ironisch genoeg zat tijdens de uitzending met Dewinter op 10 mei een belangrijke specialist op het terrein van het verval van de Weimar-republiek aan tafel: Dr. Raisa Blommestijn. Zie: Blommestijn, Raisa, “Defending the Free Democratic Basic Order – Four Stages of Combatting Enemies of the State in Germany”, in: Afshin Ellian, Bastiaan Rijpkema, Gelijk Molier, eds., *Terrorism and Counterterrorism after the Caliphate*, International Publishing Eleven, The Hague, 2020, pp. 151-173; Blommestijn, Raisa, *Het spook van Weimar: een democratie in crisis*, Prometheus, Amsterdam 2022.

Zij concludeert: “Hiermee handelt een programma van een publieke omroep in strijd met de Journalistische Code maar ook met de Mediawet” (p. 24).

Dit zijn grote woorden, in het bijzonder wanneer men bedenkt dat het interview met Dewinter een samenvatting was van het boek dat Dewinter had gepubliceerd: *Omvolking: de grote verandering, interview met Renaud Camus* (2022).¹¹

Het boek blijkt een samenvatting te geven van de ideeën van de Franse romancier en politieke denker Renaud Camus, maar ook van andere auteurs die met de omvolkingsgedachte in verband kunnen worden gebracht. Zoals: Thilo Sarrazin¹², Alexandre Del Valle¹³, Patrick Buchanan¹⁴, Eric Zemmour¹⁵, Eric Kaufmann¹⁶ en Douglas Murray.¹⁷

Nergens uit het rapport van de Ombudsman blijkt dat zij ook maar enigszins bekend is met deze auteurs en ook blijkt nergens uit dat zij het boek van Dewinter heeft gelezen. Toch denkt zij te kunnen zeggen dat wat Dewinter naar voren brengt “aantoonbaar onjuist is volgens experts, databases en onderzoeken van als feitelijk en onpartijdig geaccepteerde instellingen en organisaties”. Waarom die door Dewinter geraadpleegde auteurs ongelijk zouden hebben en waarom hij zelf ongelijk heeft wordt door de Ombudsman niet onderbouwd. Wie echter zijn boek leest kan constateren dat het statistisch materiaal waarop hij zich baseert onomstreden is. Cijfers over immigratie worden ook door het CBS bijgehouden. Overigens zegt de Ombudsman niet dat Dewinter *desinformatie* verspreidt, want dat zou betekenen dat de Belgische politicus met *opzet* informatie doorgeeft waarvan hij weet dat deze onjuist is. Dat doet de Ombudsman dus niet. Maar Dewinter verspreidt toch wel misinformatie, volgens de definitie van de Rijks-overheid, zoals die hiervoor werd toegelicht, volgens de Ombudsman.

Echter ook de pretentie misinformatie te kunnen aanwijzen bij Dewinter wordt door de Ombudsman niet waargemaakt. En natuurlijk ligt het ook niet erg voor de hand dat een auteur die een heel boek schrijft over een bepaald onderwerp zich baseert op verkeerde cijfers. De Ombudsman zegt van de informatie die door Dewinter wordt gedeeld dat deze “aantoonbaar onjuist is”, zonder dat zij dit aantoot of zelfs maar een poging daartoe onderneemt. Zij beroept zich op “experts”, zonder ook maar één zo’n expert bij naam te noemen. Zij heeft het over “databases”, waaruit zou blijken dat Dewinter onjuiste informatie doorgeeft zonder ook maar één zo’n database aan te duiden. Zij beroept zich op “onderzoeken van als feitelijk en onpartijdig geaccepteerde instellingen en organisaties” zonder één zo’n onderzoek te noemen of één zo’n instelling of organisatie die de cijfers van Dewinter zou ontkrachten.

Het ironische is dat zelfs op Twitter en andere social media men de weg naar de cijfers van het Centraal Bureau voor Statistiek over migratie weet te vinden en zelfs daar wordt geconcludeerd

11. Dewinter, Filip, *Omvolking: de grote vervanging, interview met Renaud Camus, Hertogfonds, Ekeren 2022.*

12. Sarrazin, Thilo, *Deutschland schafft sich ab: Wie wir unser Land aufs Spiel setzen, 2. Auflage, Deutsche Verlags-Anstalt, München 2012 (2010).*

13. Del Valle, Alexandre, *Les vrais ennemis de l’occident: du rejet de la Russie à l’islamisation des sociétés ouvertes, L’Artilleur, Paris 2017.*

14. Buchanan, Patrick J., *The Death of the West. How Dying Populations and Immigrant Invasions Imperil Our Country and Civilization, Thomas Dunne Books, St. Martin Griffin, New York 2002.*

15. Zemmour, Éric, *Le suicide français, Éditions Albin Michel, Paris 2014.*

16. Kaufmann, Eric, *White Shift: Populism, Immigration and the Future of White Majorities, Penguin, London 2018.*

17. Murray, Douglas, *The Strange Death of Europe: Immigration, Identity, Islam, Bloomsbury, London 2017.*

dat het CBS nog verontrustender cijfers presenteert dan Dewinter. Of wordt ook het CBS door de Ombudsman als onbetrouwbaar gezien?

Inconsistente terminologie

De Ombudsman is ook inconsistent in haar rapport in de zin dat nadat zij de begrippen “onjuiste informatie” en “desinformatie”, die zij eerst zo prijzenswaardig heeft onderscheiden, in het vuur van haar betoog toch weer door elkaar haalt. Dat gebeurt in de volgende zin: *“Wanneer een journalistiek programma of journalist actief en/of structureel zelf desinformatie verspreidt, is er een probleem van een andere orde dan wanneer een spreker in een programma dat doet en er geen direct weerwoord voorhanden is”* (p. 23).

Wat wil de Ombudsman suggereren met deze zin? Dat er journalisten en journalistieke programma’s zijn die desinformatie verspreiden? Dat zouden dan journalisten moeten zijn die volgens de definitie van desinformatie, zoals hierboven gepresenteerd, bewust onjuiste informatie verspreiden in de wetenschap dat deze informatie onjuist is. Misschien dat die voorbeelden te vinden zijn bij de Chinese, Russische of Noord-Koreaanse staatstelevisie, maar dan zou het interessant zijn daar meer over te horen. In het zinsdeel na de komma heeft de Ombudsman het dan over een “spreker” in een programma die desinformatie zou verspreiden. Omdat zij deze kwestie opwerpt in het kader van de uitzending met Dewinter, lijkt zij te suggereren dat niet moet worden uitgesloten dat Dewinter desinformatie verspreidt. Echter, dat is wel heel onwaarschijnlijk. Wat de Ombudsman waarschijnlijk wil suggereren, is dat de presentatoren van het programma met Dewinter, namelijk Arlette Adriani en Ahmed Aarad, gegronde redenen zouden moeten hebben om te denken dat Dewinter onjuist cijfermateriaal verspreidt op basis waarvan zij hem hadden moeten tegenspreken. Of – erger nog – dat hij *opzettelijk* onjuist cijfermateriaal verspreidt. Maar dat vermoeden hadden zij niet en dat is ook volkomen terecht dat zij dat vermoeden niet hadden. Dat heeft Dewinter niet gedaan, zoals de Ombudsman, onderzoeksjournalist tenslotte, zou hebben kunnen constateren op basis van eigen onderzoek naar de cijfers van het CBS.

Het verwijt van de Ombudsman aan het adres van de presentatoren van het programma met Dewinter, namelijk *“niet doorvragen op aantoonbaar onjuiste informatie van derden tijdens de uitzending van Ongehoord Nieuws van 12 mei”* (p. 23 rapport van de Ombudsman; de datum die de Ombudsman geeft is overigens onjuist, het was de uitzending van 10 mei) is dus onterecht. Haar aantijgingen aan het adres van Dewinter, Adriani en Aarad zijn ongegrond.

Nadere toelichting op de claim van desinformatie

Het uiterst belangrijke voorbeeld van de omvolkingstheorie die in de uitzending van 10 mei bij monde van Dewinter een plaats had gekregen op de Nederlandse televisie wordt in voetnoot 90 (p. 23) door de Ombudsman verder toegelicht. Daaruit blijkt ook dat zij over het onderwerp in verwarring verkeert en ook dat zij van het onderwerp heel weinig weet. Na haar claim van “onjuiste informatie” die door “derden” zou zijn verstrekt zegt zij:

“Gesprek met Filip de Winter in de uitzending van Ongehoord Nieuws van 12 mei¹⁸ over het ‘vervangen’ van oorspronkelijke bewoners van een stad of land en het achterliggende doel van overheden daarmee. Dat is een theorie die minimaal op bewijs bevraagd had moeten worden. In reactie op kritiek op de ruimte in het programma voor deze zogenoemde ‘omvolkingstheorie’ liet de omroep in de media weten dat het gesprek helemaal niet over ‘de omvolkingstheorie’ was gegaan. Dat is niet vol te houden. Bij de start van het gesprek met De Winter kwam direct de vraag wat omvolking is. De Winter: ‘Binnen nu en twee generaties zijn wij autochtone Vlamingen in Antwerpen een minderheid dan wordt Antwerpen Antwerpistan. En wat in die grote steden gebeurt, dat zal ook in Europa gebeuren. Europa wordt Eurabia. En de Islam is aan een opmars bezig en die zal, men, ons en onze cultuur vervanging, dat is de omvolking’.”¹⁹

Laten we die passage nader analyseren. Ik begrijp dat ik misschien het geduld van de lezer op de proef stel, maar het is belangrijk, want op basis van dit programma van ON! zou alle maatschappelijke “onrust” zijn ontstaan. Op basis van dit programma is de gehele actie van de politieke partijen tegen ON! begonnen. Of op zijn minst was dit programma de spreekwoordelijke druppel die een emmer met ongenoegen over ongehoorde onderwerpen op de Nederlandse televisie deed overlopen.

Wat is de kern van de grieven van de Ombudsman? De cijfers op zich kunnen dat niet zijn. Die cijfers liegen niet. De cijfers van Dewinter en van het CBS verschillen niet. Je kunt verdedigen dat de cijfers van het CBS niet ongefilterd op de televisie mogen verschijnen vanwege onrust die dat onder de bevolking zou kunnen veroorzaken. En onvrede met de regering. Machiavelli zou dan ook aan zijn vorst aanraden om die cijfers niet wereldkundig te maken, maar in vrije liberale samenlevingen die functioneren onder bescherming van art. 10 van het Europees Mensenrechtenverdrag, art. 7 van de Nederlandse Grondwet en art 2.1 van de Mediawet is dat niet langer courant. Die vrije liberale samenlevingen gaan ervan uit dat in de “*choc des opinions*” de waarheid naar voren moet kunnen komen. Of dat “truth” en “falsehood” met elkaar moeten kunnen strijden (“*Let truth and falsehood grapple*”, John Milton).²⁰ Dat is een proces dat vaak met tandenknarsen gepaard gaat, immers: “*The further a society drifts from the truth, the more it will hate those that speak it*”.²¹

Maar wellicht heeft de Ombudsman geen bezwaren tegen de cijfers over immigratie die Dewinter en anderen theoretici waarop hij zich baseert presenteren, maar tegen een ander onderdeel van de “omvolkingstheorie”.

18. Dat moet dus zijn 10 mei, noot Paul Cliteur.

19. Waarschijnlijk moet “vervanging” hier zijn “vervangen”. Noot Paul Cliteur.

20. Milton, John, *Areopagitica and Education*, edited, with introductions and notes by Michael Davis, London, MacMillan & Co Ltd, St Martin's Press, New York 1963.

21. Orwell, George, *Orwell on Truth*, Harvill Secker, London 2017, cover.

De verklaring voor het ongenoegen dat de Ombudsman heeft over de omvolkingstheorie zit in de volgende bewoordingen van de Ombudsman: “en het achterliggende doel van overheden daarmee”. Dus het “vervangen” van de oorspronkelijke bewoners van een stad of land (1) vindt plaats, maar ook (2) heeft een doel. Dat doel is bovendien (3) bekend bij overheden. Maar die overheden vermelden dat (4) niet omdat zij daarmee de bevolking tot opstand tegen het gevoerde beleid zouden bewegen.

Misschien is de Ombudsman van mening dat het programma van ON! in dienst had moeten staan van déze claims, in plaats van het statistisch cijfermateriaal. Adriani en Aarad hadden op dat punt eigen stellingen moeten betrekken die zij aan Dewinter hadden moeten presenteren. Dát verstaat de Ombudsman wellicht onder “doorvragen”, wat zij tot een hoger journalistiek doel heeft verheven dan het “doorgeven” van feitelijke informatie, zelfs wanneer die informatie bij andere omroepen dan ON! geen podium krijgt.

Maar als dat haar bedoeling is, dan heeft zij zich niet goed verdiept in de opzet van het programma, zoals door Karskens is aangegeven. Het is artistiek en journalistiek ook niet goed mogelijk om binnen het beperkte bestek van een televisiegesprek de vele kanten van de vele omvolkingstheorieën en de intenties van verschillende vertegenwoordigers van dit soort theorieën te bespreken. Het probleem lijkt echter dat de Ombudsman zich helemaal niet realiseert dat niet één omvolkingstheorie bestaat maar vele. De Ombudsman heeft de “omvolkingstheorie” ook helemaal niet bestudeerd, hoewel dat natuurlijk wel nodig zou zijn om haar zelfbewuste commentaren op die theorie(ën) te kunnen rechtvaardigen. Zij heeft, zoals gezegd, het boek van Dewinter ook helemaal niet gelezen noch enig ander boek. Zij denkt, als onderzoeksjournalist, ook helemaal niet dat dit nodig is om zelf enig onderzoek te doen, want zij meent in het bezit te zijn van kennis van ongenoemde “databases” en “erkende instellingen” en “experts”. Maar is een ander woord hiervoor niet gewoon: “*vooroordelen*”? Wat de Ombudsman de presentatoren van ON! verwijt, is dat zij niet op basis van dezelfde “*vooroordelen*” bij Dewinter zijn gaan “doorvragen”. Maar de vraag is natuurlijk: welk kwaliteit-verhogend effect zou dat voor het gesprek hebben gehad? Het zou er alleen maar toe hebben geleid dat precies dezelfde negatieve benadering die Dewinter bij alle overige omroepen binnen het omroepbestel ten deel zou vallen ook nog bij ON! zou worden herhaald.

Het is dus de vraag of deze eis van de Ombudsman realistisch is. Het was in ieder geval niet de opzet van het programma, zoals is toegelicht door Karskens. Om een dergelijke opzet te realiseren zou veel meer tijd nodig zijn. Dan zou men zich ook diepgaand in de *varianten* of *vormen* van de omvolkingstheorie moeten gaan verdiepen. Wat de presentatoren van ON! niet hebben gedaan wellicht, maar wat de Ombudsman zelf ook niet gedaan heeft, overigens. Had zij dat wel gedaan, dan zou zij geweten hebben dat niet één zo’n theorie bestaat maar vele. Op twee van die varianten ga ik nu iets dieper in.

Le Grand Remplacement van Renaud Camus

Dewinter heeft zich voor zijn eigen theorie over omvolking laten beïnvloeden door de Franse schrijver Renaud Camus (geb. 1946), schrijver van *Le grand remplacement* (2010).²² Dit wordt over het algemeen gezien als een “samenzweringstheorie” die men ook als “extreemrechts” beschouwt. Camus staat bekend als nationalist. Na eerst lid te zijn geweest van de socialistische partij schoof hij op naar rechts en hij wordt nu als “extreemrechts” gezien, hoewel hij zichzelf als tegenstander van het fascisme ziet. Hij geldt als voorstander van het Front National van Marine Le Pen, maar Le Pen heeft zich weer gedistantieerd van Camus.

Camus stelt dat de oorspronkelijke bevolking van Frankrijk, net als die van andere Europese landen, door de migratie wordt vervangen door een nieuw volk. Dat betekent ook een nieuwe cultuur. Die nieuwe cultuur zou dan in belangrijke mate worden bepaald door de islam, omdat de voornaamste invloed op de cultuur van de nieuwe migranten de islam is. Ook suggereert Camus dat belangrijke Europese politici dit proces zouden steunen of gedogen dan wel daar doelbewust naar zouden streven.

Dewinter's omvolkingstheorie

De omvolkingstheorie in de zin zoals hierboven omlijnd, lijkt op dit moment in België gemakkelijker bespreekbaar dan in Nederland. Kevin Buggenhout publiceerde in *Doorbraak* een uitvoerige bespreking van het begrip en de wijze waarop Dewinter deze verwerkt in zijn eigen boek. Op 18 juni 2022 hield Dewinter een lezing in Mechelen, om “*Omvolking, de grote vervanging*” nader toe te lichten.

Buggenhout constateert dat het onderwerp ook in België de gemoederen wel eens doet oplopen, overigens. “*Dewinter is in mei begonnen met een tournee van boekvoorstellingen en gaat nog door tot midden juli. Ook in de periode oktober-september staan er zo een tiental avonden gepland.*” De basis voor het boek van Dewinter is een interview van twee uur dat hij had gehouden met Camus. Dewinter was daarvoor afgereisd naar Zuid-Frankrijk waar Camus domicilie houdt. Inmiddels tien jaar geleden introduceerde Camus de theorie van “*Le grand remplacement*”.

Dewinter is zich ervan bewust dat sommigen de omvolkingstheorie beschouwen als een “samenzweringstheorie”, maar hij geeft het zelf aan te zien als een analyse: als een analyse, een vaststelling, van de huidige situatie. Hij ziet zijn eigen engagement als *verzet* tegen omvolking. Is omvolking dan geen “nazitheorie”? Dewinter ontkent dat niet maar geeft aan met de nazi's niets van doen te hebben. Zijn theorie is ook niet bij uitstek “rechts”. Hij wijst erop dat weliswaar aan de linkerzijde van het politieke spectrum de omvolking wordt gestimuleerd, maar dat

22. De eerste lezingen dateren van 2010. De schrijver heeft het boek in verschillende edities uitgegeven. Een Engelse vertaling is verkrijgbaar onder de titel *The Great Replacement*.

is ook gebeurd door het grootkapitaal. Hij kan dus ook worden gezien als de criticus van het kapitalisme. De problemen legt Dewinter verder niet bij de individuele migrant, maar bij politieke leiders die zweren bij globalisering. Polen, Hongarije, Tsjechië en Oost-Europese landen doen dat niet en hij ziet daarom deze landen als belangrijke inspiratiebronnen voor een beter beleid over migratie dan de West-Europese landen. Een belangrijke oplossing voor de problemen waarmee Europa wordt geconfronteerd is minder tot zelfs helemaal geen immigratie. Immigratie is geen mensenrecht. De regels die immigratie reguleren, dienen op nationaal niveau te worden vastgesteld.

Nu is de theorie van Dewinter maar één opvatting over wat “omvolking” wordt genoemd. Renaud Camus is maar één van de auteurs die zich met het onderwerp heeft beziggehouden en wie kennelijk een bron van inspiratie is voor Dewinter. Een andere auteur is Bat Ye’or. Ik ga ook op de theorie van Bat Ye’or kort in, omdat het relevant is om de misverstanden van de Ombudsman over de omvolkingstheorie goed te begrijpen.

Bat Ye’or en Eurabië

Bat Ye’or (geb. 1933), in het Hebreeuws “dochter van de Nijl”, is een pseudoniem voor Gisèle Littman, geboren in Caïro. Littman verloor vanwege haar joodse afkomst in 1955 haar Egyptische nationaliteit. In 1959 kwam zij als staatloos vluchteling aan in het Verenigd Koninkrijk waar zij de Britse nationaliteit kreeg. In 1960 verhuisde ze naar Zwitserland. Zij schrijft daar over de geschiedenis van niet-moslims in islamitische samenlevingen. Zij trok de aandacht met haar werk over dhimmi’s in islamitische landen: niet-moslims die weliswaar niet werden gedood en hun godsdienst (jodendom of christendom) mochten behouden, maar daarvoor de prijs betalen van allerlei vernederende beperkingen van hun burgerschapsstatus.²³ Ook is zij bekend vanwege haar boek *Eurabia* (2005).²⁴

Het laatste boek is voor de omvolkingstheorie van belang, omdat Bat Ye’or daarin het neologisme “Eurabia” presenteert en zij stelt dat de ongecontroleerde migratie vanuit de Arabische

23. Bat Ye’or, *Islam and Dhimmitude: Where Civilizations Collide*, translated from the French by Miriam Kochan and David Littman, Madison, Teaneck, Fairleigh Dickinson University Press, Lancaster 2002.

24. Bat Ye’or, *Eurabia: The Euro-Arab Axis*, Fairleigh Dickinson University Press, Madison, Teaneck 2005.

gebieden naar Europa te maken heeft met doelbewust ontwikkeld beleid. Met andere woorden de claim van de Ombudsman dat “*het achterliggende doel van overheden*” bij de omvolking een rol kan spelen, zou wel eens terecht kunnen zijn in het geval van de omvolkingstheorie van Bat Ye’or, maar niet noodzakelijkerwijs bij die van Renaud Camus of Filip Dewinter. En wanneer de Ombudsman, verwijzend naar dat “*achterliggende doel van overheden*” schrijft “*dat is een theorie die minimaal op bewijs bevestigd had moeten worden*” dan zou haar aanbeveling wel eens nuttig kunnen zijn voor de Eurabia-theorie van Bat Ye’or, maar niet of minder voor die van Dewinter en Camus. Het probleem is echter: *de uitzending van ON! ging niet over de omvolkingstheorie van Bat Ye’or, maar over die van Dewinter*. Dit is echter de Ombudsman helemaal ontgaan, omdat zij kennelijk niet weet, zoals ik eerder constateerde, dat vele omvolkingstheorieën bestaan. Opnieuw: het probleem met de “onderzoeksjournalistiek” van de Ombudsman is dat zij geen onderzoek heeft verricht. De Ombudsman heeft het boek van Dewinter niet gelezen. Het boek van Camus niet gelezen. De boeken van Bat Ye’or niet gelezen. Het ontbreekt haar eenvoudigweg aan een kader om een kritische beoordeling van de programma’s van ON! te geven over de omvolkingstheorie, omdat zij helemaal niet weet wat die theorieën inhouden. Toch beweert de Ombudsman dat niet alleen de presentatoren Adriani en Aarad tekort schieten in hun behandeling van de omvolking, maar dat zelfs de schrijver van een door haar ongelezen boek over het onderwerp, Filip Dewinter, informatie deelt die “*aantoonbaar onjuist is volgens experts, databases en onderzoeken van als feitelijk en onpartijdig geaccepteerde instellingen en organisaties*” (p. 24). Zij concludeert: “*Hiermee handelt een programma van een publieke omroep in strijd met de Journalistische Code maar ook met de Mediawet*” (p. 24). Wat echter werkelijk in strijd zou zijn geweest met de Journalistieke Code van de NPO, is het gaan “doorvragen” op basis van onkunde en gebrek aan feitenkennis. Wanneer de Ombudsman als presentator zou zijn opgetreden in het bewuste programma met Dewinter op 10 mei dan zou onmiddellijk duidelijk zijn geworden dat zij verschillende omvolkingstheorieën door elkaar haalt. Het zou tot een demasqué van Ombudsman hebben geleid voor de camera, niet tot enige verlegenheid bij Dewinter, laat zich op goede gronden verdedigen.

De interpretatie van de Journalistieke Code van de NPO is naar mijn idee dan ook helemaal verkeerd. Zij wil als uitgangspunt nemen de vooroordelen die over bepaalde theorieën bestaan bij een beperkte groep mensen en op basis daarvan moeten dan de vragen worden gesteld (“doorvragen”). Ik denk dat veel beter is de onbevagen houding van Adriani en Aarad. Je hebt te maken met een gast die veel van een onderwerp weet. Bovendien is duidelijk dat deze gast nergens bij de NPO een platform krijgt. Verder is duidelijk dat deze gast wel iets verwoordt dat bij grote delen van de Belgische bevolking leeft. In een dergelijk geval laat je die gast gewoon aan het woord zonder onderbrekingen. Gezien de omstandigheden van het geval valt dat goed te verdedigen.

Hierbij zal ik het nu laten voor wat betreft het rapport van de Ombudsman. Ik heb nu 1 van de drie uitzendingen die door de Ombudsman zijn besproken van commentaar voorzien. Ik meen te hebben aangetoond dat het de Ombudsman ontbreekt aan een breder constitutioneel-juridisch kader dat nodig is om haar vergaande claims ten aanzien van de programma’s van ON! te onderbouwen. Zij heeft geen oog voor de “diversiteitsgrondslag” van ons systeem. Maar zelfs de “kwaliteitsgrondslag” komt er maar zeer bekaaid af bij haar. Zelfs de puur journalistieke adviezen die zij geeft (of beter: “eisen die zij stelt”) zijn betwistbaar. Het voorbeeld van de “omvolkingstheorie” maakt duidelijk dat zij denkt dat journalisten op basis van ideologisch gekleurde vooroordelen gasten moeten gaan bevragen. Waarvoor zij blind is, is dat ON! nu

juist in het leven is geroepen om bepaalde blinde vlekken in het systeem zichtbaar te maken. De omvolkingstheorie is zo'n blinde vlek. De journalisten van ON! gaan op een ontspannen manier om met thema's waarover in andere sectoren van de samenleving onmiddellijk grote stress ontstaat. Ongehoord Nederland wil iets laten zien wat verder niet gezien wordt. Iets laten horen wat verder ongehoord blijft. ON! denkt daarom dat het kwaliteit verhogend werkt voor het bestel als geheel wanneer de diversiteitsgrondslag en de kwaliteitsgrondslag in combinatie met elkaar worden gerealiseerd.

DEEL II

COMMENTAAR OP VOORNEMEN TOT SANCTIONERING

Tekstueel commentaar op het Voornemen

In het hierna volgende plaats ik tekstueel commentaar bij de passages uit het “Voornemen tot opleggen sanctie” (hierna “Voornemen”), omdat deze van belang zijn voor de beslissing over een sanctie. Inmiddels is het “Voornemen” geen voornemen meer, maar is actie ondernomen op basis van de opmerkingen die in het Voornemen worden gemaakt. Dat maakt het echter niet minder belangrijk deze opmerkingen te becommentariëren.

Ik zal niet verwijzen naar pagina’s van het Voornemen maar naar de alineanummering. De alineanummering is dan weer ingedeeld in kapitale letters (A tot en met F). Ook die kapitale letters zal ik vermelden.

Onder A 3 staat in “Voornemen”: “Naar aanleiding van diverse uitzendingen van Ongehoord Nieuws heeft de Ombudsman voor de publieke omroepen (hierna: de Ombudsman) tot 1 juni 2022 in totaal 136 klachten ontvangen over uitzendingen van ON!, in het bijzonder over televisie-uitzendingen en ook de wekelijkse podcast.”

Ik wijs erop dat de hoeveelheid klachten in geen enkele verhouding staat tot de hoeveelheid positieve bijval die de programma’s van ON! hebben gekregen. Het blijkt dat ON! in een behoefte voorziet bij het publiek. Ook wanneer we de 136 klachten afzetten tegen de hoeveelheid mensen (in beginsel de gehele Nederlandse bevolking) die het publiek bestel zou moeten bedienen, is de hoeveelheid klachten verrassend klein. Op basis van die hoeveelheid zou helemaal geen onderzoek van de Ombudsman te rechtvaardigen zijn. Nu desalniettemin zo’n onderzoek heeft plaatsgevonden, is een kritische weging van de analyse van de Ombudsman dringend geboden. In het Voornemen blijkt daarvan weinig. De Raad van Bestuur had haar oordeel niet moeten baseren op een gebrekkige analyse.

Onder B 5 staat: “Leidend bij de beoordeling door de Ombudsman is de Journalistieke Code NPO, zoals deze sinds 1 januari 2017 geldend is en ten aanzien waarvan alle omroepen hebben aangegeven deze te zullen na te leven.”

Het lijkt mij van belang te herhalen dat ON! heeft aangegeven de Journalistieke Code NPO te onderschrijven, toe te passen en dat het nog maar de vraag is of in het licht van de Code ON! verwijten kunnen worden gemaakt. De Raad blijkt daarvan overtuigd. Naar mijn idee is dat ten onrechte.

Onder B 7 staat vermeld: “De Ombudsman heeft naar aanleiding van de hiervoor genoemde klachten een onderzoek ingesteld. Ten behoeve van haar onderzoek zijn tot 1 juni 2022 29 tv-uitzendingen bekeken. De methode van onderzoek wordt in het Onderzoek uitgebreid beschreven. Op 7 juni 2022 heeft de Ombudsman haar bevindingen gepubliceerd op de eigen website.”

Helaas moet ik erop wijzen dat de analyse van de klachten en de weergave van de klachten zoals gedaan door de Ombudsman onvolledig is en tendentius. Pas in Bijlage 4 aan het einde van het rapport worden twee voorbeelden genoemd (de uitzending met Kerseboom en de uitzending met Van Haga) die elk in een halve bladzijde worden beschreven. In de hoofdtekst van het rapport wordt nog verwezen naar een derde uitzending (de uitzending met Dewinter) waarover de Ombudsman kritische opmerkingen maakt. Dit betekent dat 26 van de

29 bekeken uitzendingen niet worden geanalyseerd. Dit lijkt mij een zwaar procedureel gebrek in het onderzoek van de Ombudsman. Op basis van drie bekeken uitzendingen kan men geen “patroon” vaststellen, zoals de Ombudsman meent te kunnen. Het is een belangrijke reden waarom dit E rapport niet de basis had mogen zijn voor uw belangrijke beslissing over een sanctie.

Onder B 8 meldt de ombudsman dat klagers “terecht” hebben gewezen op de aangegeven schendingen van de Journalistieke Code NPO.

Maar ik zou willen betwisten dat de 136 klagers dit “terecht” hebben gedaan. Een probleem is daarbij dat de letterlijke formulering van de 136 klachten niet bekend is. Alleen bekend is hoe de Ombudsman die klachten heeft geïnterpreteerd. Wij moeten de Ombudsman geloven op haar woord. Dit is bezwaarlijk, want op de punten waarop we de Ombudsman wél kunnen controleren (de drie uitvoeriger besproken uitzendingen van ON!) blijkt de Ombudsman een tendentieuze en zelfs foutieve weergave te geven van de inhoud van de programma’s die ter beoordeling staan. Er is dus weinig reden apriori vertrouwen te hebben in haar analyse van de klachten en van de programma’s die niet kunnen worden gecontroleerd. Het rapport van de Ombudsman is een goed voorbeeld van gebrekkige transparantie, een norm die als onderdeel van de Journalistieke Code NPO wordt gezien.

Onder D 10 wordt gesproken over “hoge journalistieke en professionele kwaliteitseisen” die het uitgangspunt moeten vormen voor de beoordeling van de programma’s van ON!

Ik zou willen benadrukken dat het regelmatig herhalen van dit punt in het rapport van de Ombudsman suggestief is, omdat de Ombudsman daarmee de suggestie wekt alsof dit door iemand zou worden betwist. Dat is niet zo. Het is overigens zo dat die hoge journalistieke en professionele kwaliteitseisen ook gelden voor een rapport als dat van de Ombudsman. Die hoge maatstaf wordt in het rapport van de Ombudsman niet gehaald. De Ombudsman voert in het rapport regelmatig op dat ON! zelf erkent gebonden te zijn aan de Journalistische Code NPO. Met andere woorden: ON! wordt inconsistentie verweten. Die inconsistentie zou echter alleen bestaan wanneer de Ombudsman had bewezen dat ON! journalistieke en professionele kwaliteitseisen heeft geschonden. Quod non.

Onder D 11 wordt verwezen naar “de publieke mediaopdracht”.

De publieke mediaopdracht is natuurlijk van groot belang in de zin dat de gehele Nederlandse samenleving (met al zijn levensbeschouwelijke en politieke variëteit) zich zou moeten herkennen in de publieke omroep als geheel. De rechterzijde van het politieke spectrum is nu onvoldoende vertegenwoordigd en dit betekent de realiteit van een “ongehoord Nederland”. Met erkenning van de journalistieke code, zoals hierboven genoemd, denkt ON! die lacune te kunnen vullen.

Onder D 14 wordt terecht de Mediawet geciteerd dat “publieke mediadiensten in overeenstemming dienen te zijn met publieke waarden. Daarbij moeten zij voorzien in “democratische, sociale en culturele behoeften van de Nederlandse samenleving”.

Blijkens het feit dat in de Tweede Kamer de PVV de grootste oppositiepartij is en dat FVD bij de vorige verkiezingen voor de Provinciale Staten als grootste partij naar voren kwam blijkt dat het rechterdeel van de Nederlandse samenleving een niet te verwaarlozen onderdeel van die samenleving vormt. In de programmering van de NPO wordt dit onvoldoende onderkend. ON! wil in deze lacune voorzien en daarmee de publieke omroep beter aan haar publieke opdracht doen beantwoorden. Ik wil wijzen op de betekenis van wat hierboven

wordt opgevoerd als de “democratische, sociale en culturele behoeften van de Nederlandse samenleving”. Het gaat mij nu om dat woord “democratische”. Als wij ervan uitgaan dat vrije verkiezingen hiervoor leidend zijn dan kan het niet anders of de grootste oppositiepartijen (PVV bij de Tweede Kamerverkiezingen en FVD bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten) zullen zich moeten herkennen in de programma’s van de NPO. Men kan verschillende manieren bedenken waarop dit wordt gespeeld. Een van die manieren is registreren hoeveel Kamerleden van PVV en FVD aanschuiven bij talkshows en in nieuwsprogramma’s bij de NPO (anders dan ON!). Vóór januari 2022 kregen Kamerleden van genoemde partijen nauwelijks een podium bij de NPO. Dat betekent dat vanuit “democratisch” perspectief de NPO verkeert in een “legitimatiecrisis”. Een significante politieke minderheid in de Nederlandse samenleving wordt buitengesloten (“niet gehoord”), terwijl die minderheid wel wordt geacht het publieke bestel via belastingen te steunen. De strijdkreet van de Amerikaanse kolonisten jegens het Britse moederland (“no taxation without representation”) dringt zich op. Het rapport van de Ombudsman doet niets om deze legitimatiecrisis te repareren. Integendeel, het rapport lijkt daarvoor blind en focust geheel op het bedienen van de wensen van de 136 beweerde klagers, waarbij wordt voorbij gegaan aan de genoemde “democratische, sociale en culturele behoeften van de Nederlandse samenleving” als geheel.

Onder D 14 wordt gesproken over de publieke mediadiensten: “Zij verzorgen daartoe media-aanbod dat onder meer: (a) evenwichtig, pluriform, gevarieerd en kwalitatief hoogstaand is en zich tevens kenmerkt door een grote verscheidenheid naar vorm en inhoud; (b) op evenwichtige wijze een beeld van de samenleving geeft en de pluriformiteit van onder de bevolking levende overtuigingen, opvattingen en interesses op maatschappelijk, cultureel en levensbeschouwelijk gebied weerspiegelt [...] en (e) voldoet aan hoge journalistieke en professionele kwaliteitseisen, die binnen deze sector gehanteerd worden.”

Ik zou erop willen wijzen dat sinds januari 2022, het moment waarop ON! de NPO is komen versterken, de NPO beter aan haar publieke opdracht voldoet dan daarvoor. Ook zou ik de Raad van Bestuur van de NPO willen uitnodigen te reflecteren op de verhouding tussen de hier genoemde onderdelen van het media-aanbod van de publieke mediadiensten. Onder a. wordt gesproken van “evenwichtig, pluriform, gevarieerd”. Op dat terrein faalt de NPO in haar aanbod van vóór januari 2022. Het aanbod was niet evenwichtig, overwegend monocultureel, politiek eenzijdig, en weinig gevarieerd. De NPO dreigt daarmee steeds minder aantrekkelijk te worden voor jonge mensen. Jongeren gaan kijken naar Blckbx, Café Weltschmerz of zij lezen De Dagelijkse Standaard, TPO, NieuwRechts en andere nieuwe media. De traditionele media antwoorden daarop met het diskwalificeren van deze nieuwe media. Deze zouden naar het oordeel van de traditionele media onjuiste informatie, desinformatie en Nep-nieuws verspreiden. Tegen deze achtergrond moeten we ook het rapport van de Ombudsman zien. De Ombudsman diskwalificeert de programma’s van ON! met de in het rapport vele malen herhaalde klacht (zij het mijns inziens ongefundeerd) dat het bij de programma’s van ON! zou ontbreken aan “hoge journalistieke en professionele kwaliteitseisen” (zie onder e). Veel lijkt er echter op te wijzen dat de Ombudsman bezwaren heeft tegen de onderwerpen die bij ON! worden geagendeerd. Het maken van een programma over de “omvolkingstheorie” (verwoord door de Belgische politicus Filip Dewinter) dat beantwoordt aan “hoge journalistieke en professionele kwaliteitseisen” lijkt voor de Ombudsman een programma te zijn waarin die theorie door de presentator loud and clear wordt afgewezen. Op zijn minst moet de presentator een eventuele sympathisant van die theorie tegenspreken, de sympathisant onderbreken, en als de presentator in gebreke blijft op dat punt, dan acht de Ombudsman dat een bewijs dat “hoge journalistieke en professionele kwaliteitseisen” zijn geschonden. Maar is dat juist? Kan men niet veeleer verdedigen dat als de grootste oppositiepartij in België (Vlaams Belang, volgens [sommige peilingen](#) zelfs de grootste partij met tussen de 22% en 28% aanhang), voor wie die “omvolking” een belangrijk onderdeel is van hun partijprogramma, het op zijn minst belangrijk is de leider, of voormalige leider, in de gelegenheid te stellen eens aan het Nederlands kijkerspubliek uit te leggen wat die “omvolkingstheorie” inhoudt?

Wanneer de presentator van een programma binnen de Nederlandse omroep dan gehouden zou zijn om daar onmiddellijk zijn of haar “visie” (voorzover aanwezig) tegenover te stellen, dan lijkt dat toch weinig relevant als men bedenkt dat nergens op de Nederlandse televisie een omroep of een presentator kan worden gevonden die ook maar enigszins positief gestemd lijkt over die “omvolkingstheorie”. Misschien dat de Ombudsman dat juist geruststelt, en dat zij denkt dat dit blijk geeft van de hoge kwaliteitsmaatstaven van de NPO. Maar is dat wel terecht? Zou men uit dat gegeven niet moeten concluderen dat de Nederlandse omroepen opereren in een maatschappelijk isolement? Kennelijk bestaat een grote kloof tussen wat mensen in de samenleving belangrijk vinden (hoe kan het Vlaams Belang anders de grootste, of op 1 na de grootste, partij worden?) en presentatoren op de televisie. Deze presentatoren staan kennelijk “buiten de samenleving”. Of alleen maar binnen een deel van die samenleving. Eén vijfde deel van die samenleving wordt “ongehoord” en daarmee “uitgesloten”. Hoewel men wel via het systeem van publieke belasting wordt geacht mee te betalen aan het systeem als geheel. Men betaalt dus voor eigen uitsluiting.

Hoe ziet de Ombudsman dit? Ziet zij die presentatoren van de NPO (minus ON!) dan wellicht als opvoeders van het volk? Maar als dat zo is, wat is dan de wettelijke basis voor een dergelijke publieke taak? Staat ergens in de Mediawet, of in een andere wettelijke bepaling, dat presentatoren bij de NPO een taak hebben in het tegengaan van bepaalde politieke opvattingen binnen de samenleving? Dat zij alarm moeten slaan als het woord “omvolking” wordt gebruikt?

Eerlijk gezegd lijkt het dat Margo Smit denkt dat dit heel belangrijk is. Dus gesteld dat de vertegenwoordiger van het Vlaams Belang (Filip Dewinter of zijn opvolger Sam van Rooy) bij Buitenhof verschijnt (wat de Ombudsman waarschijnlijk al een probleem zou achten) dan wordt de interviewer, bijvoorbeeld Twan Huys, geacht het betoog van Dewinter te onderbreken en bij gebruik van het woord “omvolking” te zeggen: “Wat? Omvolking? Weet u wel dat dit woord door de nazi’s werd gebruikt?”.

Het probleem is alleen dat Sam van Rooy of Filip Dewinter dit waarschijnlijk wel weten. En dat naar alle waarschijnlijkheid zij dan ook nog wel iets kunnen vertellen over die term. Te vrezen valt – zeker bij Sam van Rooy – dat hij dan college gaat geven over Grand Remplacement van Renaud Camus of het concept van Eurabia door Bat Ye’or gaat uitleggen, waarna de presentator van de NPO natuurlijk wel kan vermelden dat hij of zij het daarmee “oneens is”, maar welk journalistiek belang is daarmee gediend? Het is zeer de vraag of het aan de kwaliteit van het gesprek ten goede komt wanneer de presentator zijn of haar morele overtuigingen tot inzet van het gesprek maakt met een dissidente gast. Wat dan ontstaat, is “virtue signalling”: de presentator zendt uit dat hij of zij het scherp oneens is met de gast die komt te spreken over massamigratie, het falen van een post-apartheidsamenleving in Zuid-Afrika, de schaduwzijden van NAVO-uitbreiding in de richting van de grenzen van de Russische Federatie of een ander impopulair onderwerp bij de NPO (behalve ON!), maar het heeft weinig toegevoegde waarde voor de televisiekijker.²⁵ Het herhaalt wat de kijker al weet: dat het overgrote deel van de presentatoren op de Nederlandse televisie een grondige afkeer heeft van de 22% van de Belgische bevolking die op het Vlaams Belang heeft gestemd. Door het bedrijven van “virtue signalling” wordt alleen maar een bijdrage geleverd aan het versterken van de ideologische identiteit van de omroep, maar het levert geen winst op ten aanzien van de verhoging van de kwaliteit van de uitzending, zoals de Ombudsman wil doen geloven.

25. Zie over “virtue signalling” en andere onderdelen van moderne deugcultuur: Lukkassen, Sid, Wees afgrondelijk: emancipatie van de ondeugd, Amsterdam Books, Amsterdam 2022.

Onder D 18. wordt gesteld: “Uit de verlening van een (aspirant) erkenning vloeit voor de toegelaten publieke mediainstelling de verplichting voort om bij te dragen aan de uitvoering van de landelijke publieke mediaopdracht.”

Naar mijn idee levert de komst van ON! een belangrijke, zelfs onontbeerlijke, bijdrage aan de “uitvoering van de landelijke publieke mediaopdracht”. Maar daarbij is nog iets anders van belang. De NPO dient ervoor te waken dat de Journalistieke Code NPO niet wordt misbruikt om, onder het mom van “kwaliteitsmaatstaven”, in feite de diversiteitsgrondslag te schenden of zelfs te elimineren. ON! is voortgekomen uit de constatering dat de NPO in zijn traditionele vorm (vóór de komst van ON!) onvoldoende beantwoordde aan de idealen die worden geformuleerd. Het voortdurend herhalen van die idealen van de publieke mediaopdracht in het “Voor-nemen” als ook in het rapport van de Ombudsman zal door de leden en kijkers van ON! worden ervaren als “ironisch” omdat de suggestie wordt gewekt dat ON! daaraan niet zou voldoen maar de NPO in zijn traditio-nele vorm wel. Dit is dus precies het punt dat wij betwisten. Het paradoxale resultaat ontstaat is dat voldoen aan de wensen van de Ombudsman de legitimiteit van ON! binnen het bestel zou ondermijnen.

Onder D 18. wordt ook vermeld dat “de uitvoering van de gezamenlijke taakopdracht van de NPO als geheel op nadelige wijze wordt beïnvloed en geschaad en de integriteit van de NPO als zodanig in het geding komt” wanneer de journalistieke code wordt geschonden.

Wij onderschrijven dat, maar benadrukken dat dit positief zou moeten uitpakken voor deelname van ON! aan het publieke bestel. Op dit moment verkeert de NPO in een legitimatiecrisis omdat grote delen van de Nederlandse bevolking zich niet herkennen in de themakeuze van de traditionele omroepen, noch in de wijze waarop zij deze thema’s behandelen. ON! pakt thema’s op die de traditionele omroepen negeren of behandelen op een manier waarbij een aanzienlijk deel van de Nederlandse bevolking zich daar niet in herkent. De integriteit van de NPO staat daarmee op het spel. Het functioneren van de NPO (minus ON!) verhoudt zich slecht tot het ideaal van democratie: namelijk dat men niet geregeerd mag worden door een groep waardoor men zich niet gerepresenteerd acht. Maar de integriteit van de NPO staat ook op het spel wanneer de rechten van minderheden worden geschon-den: in dit geval een politiek-ideologische minderheid waarvan de omvang tamelijk nauwkeurig kan worden vastgesteld omdat deze het resultaat is van vrije verkiezingen. Het respecteren van de rechten van minderheden (zelfs tegen een democratische meerderheid in) is een belangrijk rechtsstatelijk ideaal, maar ook een belangrijk democratisch ideaal wanneer men “liberal democracy” als uitgangspunt neemt en niet democratie als een louter meerderheidsbeslissing. Een onjuiste interpretatie van de Journalistieke Code NPO door de Ombudsman staat in de weg aan de erkenning dat de NPO in een legitimatiecrisis verkeert. De Raad van Bestuur NPO zou daarom het rapport van de Ombudsman niet tot basis moeten maken van haar beslissingen.

D 19 meldt: “Schending van binnen een samenwerkingsverband algemeen aanvaarde normen, te weten de Journalistieke Code NPO is immers naar zijn aard contrair aan het zich gezamenlijk inzetten voor en verbinden aan een duidelijk bepaald te bereiken doel.”

Ik wijs erop dat ON! weliswaar de in algemene termen omschreven waarden uit de Journalistieke Code NPO onderschrijft, maar niet de wijze waarop sommigen deze normen interpreteren. De vooronderstelling van critici van ON! is telkens dat de NPO, in de wijze waarop deze op dit moment functioneert, geheel handelt volgens de Journalistieke Code NPO. ON! plaatst daarbij vraagtekens en de programma’s zijn een illustratie daarvan. Het bestaande aanbod is eenzijdig, zowel wat themakeuze betreft alsook wat wijze van behandeling betreft.

Ook dient een opmerking te worden gemaakt over de ondertitel van het rapport van de Ombudsman. De titel is “Onderzoek naar schending van de journalistieke Code in publicaties van omroep ON”. Dan volgt echter

tussen haakjes geplaatst: “en hoe dit de journalistiek bij alle omroepen aangaat”. Dit is een suggestieve en raadselachtige toevoeging. Wat bedoelt de Ombudsman met “aangaan”? In het rapport wordt verschillende keren gesignaleerd dat de feiten die bij ON! worden geconstateerd ook bij andere omroepen voorkomen. Niettemin zijn die andere omroepen geen voorwerp van sanctiëring. Ook wordt door de Ombudsman nergens gezegd dat de andere omroepen een deel van de voorgenomen sanctiemaatregel voor hun rekening zouden moeten nemen. En dat ondanks het feit dat ook zij de Journalistieke Code NPO schenden. Wanneer echter de Ombudsman mocht menen dat alle of vele omroepen van de NPO zich schuldig maken aan schending van de richtlijnen en alleen ON! krijgt sancties in het vooruitzicht gesteld, dan duidt dat op ongelijke behandeling.

In D 20 wordt vermeld: “De Raad van Bestuur komt vervolgens in het licht van de bevindingen van de Ombudsman in haar Onderzoek tot de conclusie dat ON! vanwege de vastgestelde stelselmatige overtreding van de Journalistieke Code onvoldoende uitvoering heeft gegeven aan de bereidheid tot samenwerking ten behoeve van de landelijke publieke mediadienst. De Raad van Bestuur licht dat naast het reeds hiervoor genoemde verder als volgt toe.”

Ik wil erop wijzen dat nauwelijks van een “onderzoek” kan worden gesproken. Over de 26 van de 29 uitzendingen die zouden zijn onderzocht wordt niets gezegd. Slechts over drie uitzendingen wordt enige informatie gegeven. Dat zijn de uitzendingen met (1) een item met Filip Dewinter over “omvolking”, een uitzending met (2) een item met Simone Kerseboom, Kamerlid voor FVD, door de Ombudsvrouw anoniem als “gast” gepresenteerd, over het falen van de regering in de post-apartheidssamenleving in Zuid-Afrika, en (3) een uitzending met daarin een item met Wybren van Haga (opgevoerd als “Kamerlid BV NL”) over de vraag of de hulp aan Oekraïne wel bij de Oekraïners terecht komt en niet bij de Russen. Dit is een zeer schamele basis voor de verstrekkende conclusies die door de Ombudsman getrokken worden. Ook een schamele basis voor de draconische maatregelen die in het vooruitzicht worden gesteld (15% korting op het budget). Ook een schamele basis voor de claim dat van een “patroon” kan worden gesproken. Bovendien blijken de dingen die de Ombudsman zegt over die uitzendingen niet correct. Veel van wat in het rapport staat is ook irrelevant. Het overgrote deel van het rapport van de ombudsman bestaat uit het formuleren, herformuleren en herhalen van de normen van de Journalistieke Code NPO. Met die normen is echter iedereen het eens en zij behoeven niet opnieuw onder de aandacht te worden gebracht. De taak van de ombudsman was het te onderzoeken of ON! in strijd heeft gehandeld met die normen. Dat heeft de ombudsman niet aangetoond en de kleine hoeveelheid klagers van 136 heeft dus ook geen sterke argumenten in handen. Het is voor de bescherming van de integriteit van de NPO van groot belang dat de Raad van Bestuur van de NPO dit zal onderkennen en zich zal distantiëren van niet alleen de conclusies van de Ombudsman, maar ook van de door haar gevolgde methode van werken. Het baseren van conclusies op basis van dit zwakke onderzoek zou reputatieschade opleveren voor de NPO als geheel. Eigenlijk een schending van de normen van de Journalistieke Code NPO.

In D 22 wordt gesteld over de omroepen: “ze moeten zich houden aan de in de Mediawet beschreven én gezamenlijk aanvaarde uit te dragen waarden. Betrouwbaarheid is daarbij essentieel, anders verlies je je geloofwaardigheid bij het publiek.”

Geloofwaardigheid is precies waar het hier over gaat. Juist op dit punt gaat ON! graag met critici in dialoog.

In D 22 wordt vermeld: “Nu er volgens de Ombudsman door ON! in strijd met de Journalistieke Code NPO is geopereerd, betekent dit volgens de Raad van Bestuur dat niet wordt voldaan aan hoge journalistieke en professionele kwaliteitseisen als bedoeld in artikel 2.1, tweede lid, Mediawet 2008.”

Het is van belang te benadrukken “volgens de Ombudsman”. U hoeft dit advies niet te volgen. En voorzover dit gedaan is (wat zo is) kan men op dat oordeel terugkomen. Ik denk ook dat aan “de hoge journalistieke en professionele kwaliteitseisen als bedoeld in artikel 2.1, tweede lid, Mediawet 2008” onrecht wordt gedaan wanneer op de producten van de Ombudsman en de besluiten van de Raad van Bestuur iets aan te merken zou zijn in het licht van de in de Mediawet geformuleerde normen. Noblesse oblige. In een rechtsstaat staan ook de uitvoerende instanties onder de wet. De normen van de rechtsstaat zijn ook van toepassing op overheidsorganisaties.

D 15 meldt: “De Raad van Bestuur weegt bij zijn voornemen ook de maatschappelijke impact van het handelen van ON! mee. Dat de maatschappelijke impact van het handelen van ON! groot is, blijkt allereerst uit het grote aantal klachten bij de Ombudsman.”

Het stelt mij enigszins teleur dat de Raad, in navolging van de Ombudsman, spreekt over “het grote aantal klachten”. Ik hoop dat de Raad bereid is haar voorlopig oordeel te herzien op basis van de hierboven gereleveerde overwegingen: 136 klachten is niet veel. Dat is ook in het bijzonder niet veel wanneer men bedenkt dat ON! onderwerpen agendeert waarvoor niet alleen een groot deel van de Nederlandse samenleving belangstelling heeft, maar waar ook een deel van de samenleving mordicus op tegen is. Met andere woorden: het gaat om omstreden kwesties. Het lijkt mij van groot belang dat die kwesties niet onbesproken blijven, maar dat daarover een vreedzaam democratisch debat wordt gevoerd. De NPO heeft een belangrijke publieke opdracht ook omstreden kwesties op een verantwoorde wijze bespreekbaar te maken. Daarbij kan een beoordeling van hoe dat geschiedt bij ON! niet in isolement worden bekeken. Met andere woorden als andere omroepen bepaalde onderwerpen laten liggen dan is het niet “onevenwichtig” dat ON! daar juist aandacht aan besteed. Wanneer bepaalde sprekers bij andere omroepen herhaaldelijk worden onderbroken, dan is het niet onevenwichtig wanneer zij bij ON! juist mogen uitspreken. De kwaliteitsgrondslag kan wel als een randvoorwaarde fungeren voor de beoordeling van diversiteit, maar mag deze niet geheel opslokken. De Ombudsman heeft de neiging om onder het mom van “hoge kwaliteitsmaatstaven” gewoon politieke oordelen te vellen over de onderwerpen die ON! adresseert en de manier waarop zij dat doet.

D 22 vermeldt dat uit de bevindingen van de Ombudsman een patroon naar voren komt waarbij stelselmatig de Journalistieke Code NPO op diverse punten wordt geschonden.

Ik heb hiervoor al gezegd dat dit “patroon” dus wordt opgevoerd op basis van de analyse van drie gevallen. Het woord “stelselmatige” is dus volstrekt onverantwoord.

In D 22 wordt gezegd: “Uit de bevindingen van de Ombudsman komt echter een geheel ander beeld naar voren, namelijk een patroon waarbij stelselmatig de Journalistieke Code NPO op diverse punten worden geschonden”.

De herhaling van het woord “stelselmatig” is geheel ongegrond. Een patroon valt niet vast te stellen. Ook niet dat sprake zou zijn van stelselmatige schending van de Journalistieke Code NPO.

In D 22 neemt de Raad het volgende van de Ombudsman over: “De Ombudsman benadrukt daarbij ‘dat van omroepen geëist mag worden dat ze zich houden aan de afgesproken normen in de Journalistieke Code, die hebben ze allemaal ondgeschreven. En ze moeten zich houden aan de in de Mediawet beschreven én gezamenlijk aanvaarde uit te dragen waarden. Betrouwbaarheid is daarbij essentieel, anders verlies je je geloofwaardigheid bij het publiek.”

Natuurlijk is geloofwaardigheid enorm belangrijk, maar die zou juist worden verspeeld wanneer ON! zich zou aanpassen aan themakeuze en wijze van behandeling van die thema's op de manier waarop de andere omroepen dat doen.

In D 22 wordt gezegd: “Nu er volgens de Ombudsman door ON! in strijd met de Journalistieke Code NPO is geopereerd, betekent dit volgens de Raad van Bestuur dat niet wordt voldaan aan hoge journalistieke en professionele kwaliteitseisen als bedoeld in artikel 2.1, tweede lid, Mediawet 2008.”

Ik wil erop wijzen dat op verschillende momenten in het rapport van de Ombudsman wordt gezegd dat ook andere omroepen verwijten kunnen worden gemaakt.

In D 24 herhaalt de Raad dat ON! bij verschillende gelegenheden heeft gezegd de Journalistieke Code NPO te willen respecteren. De Raad doet dan voorkomen dat het rapport van de Ombudsman zou bewijzen dat die toezeggingen door ON! geen gestand zijn gedaan. Maar dat is alleen maar het geval wanneer de Ombudsman door middel van een doorwrocht en betrouwbaar rapport zou hebben aangetoond dat ON! tekort is geschoten. Dat is overduidelijk niet het geval. De Raad zegt: “De constatering van de Ombudsman onderstrepen echter dat ON! onvoldoende blijkt geeft van het realiseren van de overkoepelende doelen in het belang van de NPO als geheel. Het naleven van de Journalistieke Code NPO is - zoals hiervoor is uiteengezet - immers een voorbeeld van zo een overkoepelend doel.” Ik wijs erop dat de Raad de NPO een grote dienst zou bewijzen wanneer men afstand neemt van het gebrekkige rapport van de Ombudsman. De NPO als geheel krijgt een ernstig geloofwaardigheidsprobleem wanneer men op basis van een dergelijk rapport besluit tot sanctiëring van ON! en daarna exclusie van de omroep uit een bestel dat door de gehele Nederlandse bevolking, met al zijn ideologische verscheidenheid, zou moeten worden gedragen.

In D 25 wordt gezegd: “De Raad van Bestuur weegt bij zijn voornemen ook de maatschappelijke impact van het handelen van ON! mee. Dat de maatschappelijke impact van het handelen van ON! groot is, blijkt allereerst uit het grote aantal klachten bij de Ombudsman. Verder heeft een groot aantal politieke partijen in de Tweede Kamer naar aanleiding van de uitzending van Ongehoord Nieuws van 10 mei 20228 vragen aan de staatssecretaris gesteld.”

De Raad herhaalt hier dat sprake is van een groot aantal klachten. Dit punt is eerder behandeld. Die hoeveelheid klachten is uitzonderlijk klein: 136 op een bevolking van 17 miljoen. Maar wat opvallend is, is dat de Raad hier doet voorkomen alsof het klagen door concurrerende partijen een relevant gegeven is. De Raad spreekt hier van “politieke partijen” in zijn algemeenheid alsof de politieke kleur van die politieke partijen niet van belang is. Alsof de politieke partijen die klagen dat doen op basis van neutrale kwaliteitsmaatstaven in plaats van verschil van mening over de politieke uitgangspunten. Maar dat is natuurlijk niet het geval. De politieke partijen die klagen over de programma's van ON! zijn partijen die heel tevreden zijn over de programma's van de VARA of van omroep Zwart, kortom de concurrenten van ON! Het is alsof men het als een groot probleem voor de VVD zou opvoeren dat hun partijprogramma door de PvdA niet gunstig wordt gewaardeerd en omgekeerd. Wat door de Raad van de NPO als een probleem zou moeten worden ervaren, is als de achterban

van ON! zich niet meer in de programma's van ON! zou herkennen. Immers wanneer dat het geval is, dan zou de basis voor de aanwezigheid van ON! binnen het bestel komen te ontvallen. Maar als – zoals nu het geval is – D66 of GroenLinks heel hard klaagt over de programma's van ON! dan is dat een bewijs voor de noodzakelijke aanwezigheid van ON! binnen het bestel. Het bewijst hun bestaansrecht. Dan doet ON! het kennelijk goed. Verder wil ik erop wijzen dat de Raad van Bestuur kennelijk niet goed op de hoogte is van woke-klaagcultuur. Klagen is tegenwoordig een instrument voor politieke actie. Proberen om door middel van klachten – hoe ongegrond ook – politieke en ideologische tegenstanders te marginaliseren, cancellen of deplatformen.²⁶

In D 25 wordt vermeld: “De Raad van Bestuur kan de ogen niet sluiten voor deze brede onrust, maatschappelijk en intern binnen de publieke omroep, die duidelijk maken dat de kern van het functioneren en de integriteit van de publieke omroep worden geraakt.”

De Raad maakt hier melding van “onrust” die bij de andere omroepen zou zijn ontstaan over de programma's van ON! Hierbij moeten toch kanttekeningen worden geplaatst. De NPO zendt uit voor de Nederlandse samenleving. De omroepen zenden niet uit voor elkaar. Wanneer de andere omroepen dan ON! aanstoot nemen aan de programma's van ON! dan moeten die andere omroepen de stijl van programmering van ON! vooral niet overnemen, maar uiteindelijk is het de Nederlandse samenleving die moet worden bediend. De andere omroepen zouden lering moeten trekken uit het grote succes van de programma's van ON! bij de grote publiek. In de Mediawet, in het wettelijk kader, is geen rol ingeruimd voor een beoordeling van de omroepen onder elkaar. Verder verdient het geen aanbeveling “onrust” te problematiseren. Het bevorderen van “rust” is ook niet een specifieke taak van de publieke omroep.

Onder D 27 wordt vermeld: “De Raad van Bestuur is zich er bij dit voornemen terdege van bewust dat ON! binnen het publieke bestel een stroming vertegenwoordigt die, zoals de Minister het in zijn erkenningverlening omschreef, ‘nog niet door een andere omroep in het bestel wordt bediend.’ Dit kan uiteraard niet afdoen aan de verplichtingen die voor ON! uit de Journalistieke Code NPO volgen.”

Door het hanteren van het woord “uiteraard” geeft de Raad aan zich onvoldoende bewust te zijn van de spanning die kan bestaan tussen wat ik hier heb genoemd de “diversiteitsgrondslag” (of “pluriformiteitsgrondslag”) en de “kwaliteitsgrondslag” van het bestel. Een extensief geïnterpreteerde Journalistieke Code NPO kan (en zal) betekenen dat van een “eigen geluid”, “eigen gezicht”, “eigen kleur” van ON! of elke andere omroep weinig tot niets overblijft. Dat de Minister in zijn erkenningsverlening terecht stelt dat ON! een stroming vertegenwoordigt die “nog niet door een andere omroep in het bestel wordt bediend” zou bij de Ombudsman en ook in het Voornemen van de Raad een veel zwaarder gewicht moeten krijgen. Tussen de diversiteitsgrondslag en de kwaliteitsgrondslag bestaat ook een relatie die de Ombudsman lijkt te ontgaan en de Raad lijkt geneigd haar daarin de volgen. Misschien valt dit het best duidelijk te maken met enkele opmerkingen over de drie gewraakte uitzendingen waartoe de Ombudsman haar onderzoek heeft beperkt. In de uitzending met Filip Dewinter kreeg de Belgische politicus vrij baan voor uitleg van de “omvolkingstheorie”. De wijze waarop ON! dit onderwerp behandelt in het licht van de Journalistieke Code NPO kan niet los worden gezien van de wijze waarop dat onderwerp en deze gast wordt behandeld bij concurrerende omroepen. Concurrerende omroepen staan op het standpunt dat deze gast geen enkel podium verdient. Hij wordt dus ook niet uitgenodigd. Dat betekent dat een standpunt waarin één vijfde van de Belgische bevolking zich herkent op de Nederlandse televisie

26. Harlaar, Martin, red., Ben ik wel woke genoeg: een ontdekkingsstocht door het land der Social Justice Warriors?, Gompel & Svacina, Antwerpen/'s-Hertogenbosch 2022; Berg, Floris van den, Wokabulary: kritisch wokewoordenboek, Aspekt, Soesterberg 2022; Jong, Coen de, “Diversiteit en het terrorisme van de geest”, in: Paul Cliteur en Perry Pierik, red., Diversiteit, identiteit en de wars, Aspekt, Soesterberg 2019, pp. 111-133.

wordt genegeerd. Het Nederlandse kijkerspubliek dat informatie wil over dit onderwerp wordt gedwongen die informatie te verzamelen op internet of door het lezen van het boek van Filip Dewinter, maar via de NPO wordt de Nederlandse televisiekijker in onwetendheid gehouden over dit onderwerp. De interpretatie die ON! geeft aan de Journalistieke Code NPO is dat deze situatie hoogst onwenselijk is in het licht van waarden als “waarheidsgetrouwheid” en “onafhankelijkheid”. Men kan niet anders dan constateren dat de houding die de overige omroepen innemen tegenover de theorie die één vijfde deel van de Belgische bevolking lijkt aan te spreken “bevooroordeeld” en “oncontroleerbaar” (immers niet uitgezonden) moet worden genoemd (zie p. 8 van het rapport van de Ombudsman). Met andere woorden: de discussie gaat niet over de waarde van de Journalistieke Code NPO, want die wordt “uiteraard” door ON! onderschreven. Het gaat over de toepassing van die code tegen de achtergrond van de idealen van het publieke bestel als geheel. Helaas moet dan worden geconstateerd dat de Ombudsman een enigszins naïeve interpretatietheorie aanhangt alsof men “mechanisch” een paar normen kan toepassen op de situatie terwijl het in feite met interacterende kaders van waarden en normen gaat. Wat hier wordt gesteld over de uitzending met de omvolkingstheorie kan, mutatis mutandis, ook worden beargumenteerd over de uitzending met Simone Kerseboom over de situatie in de Zuid-Afrikaanse post-apartheidssamenleving en de uitzending met Wybren van Haga over wapenleveranties aan de Oekraïne. De standpunten van Kerseboom en Van Haga zijn “ongehoord” bij de rest van de NPO en dat betekent iets voor de wijze waarop ON! inkleuring geeft aan de Journalistieke Code NPO over waarheidsgetrouwheid, onafhankelijkheid, controleerbaarheid, transparantie, “zodat een mondig publiek breed geïnformeerd eigen keuzes kan maken”, om de Ombudsman te citeren (p. 8). Waarbij ik dan zou willen zeggen: “Hear, hear!”

In D 27 wordt direct volgend op de hierboven geanalyseerde passage vermeld: “In dat kader hecht de Raad van Bestuur er aan te benadrukken dat zij zelf geen inhoudelijke beoordeling van het handelen van ON! heeft gegeven, maar zich wat de vraag betreft of aan de Journalistieke Code NPO is voldaan, heeft laten leiden door het onafhankelijk tot stand gekomen Onderzoek van de Ombudsman.”

Het is duidelijk dat vooralsnog de Raad geen inhoudelijke beoordeling van het handelen van ON! heeft gegeven. Dat is ook niet de primaire taak van de Raad. Maar, zoals wat wel de taak van de Raad is, is het beoordelen van de kwaliteit van het rapport van de Ombudsman. De Raad voert op dat dit rapport van de Ombudsman gebaseerd is op onderzoek dat “onafhankelijk tot stand gekomen is”. De Raad zou nu op basis van de overwegingen, zoals in deze contraexpertise vermeld, moeten kunnen constateren dat “onafhankelijke totstandkoming” geen waterdichte kwaliteitsgarantie oplevert. Men kan ook zeggen: onafhankelijke totstandkoming is wellicht een noodzakelijke voorwaarde voor kwaliteit, maar geen voldoende voorwaarde. De Raad zou zich dan ook niet door dit rapport moeten laten “leiden”. De Raad zou het rapport van de Ombudsman kunnen beschouwen als een visie die zij meeweegt in haar overwegingen, maar daarop blind vertrouwen zou afbreuk doen aan het prestige en het vertrouwen dat de NPO hopelijk geniet bij de Nederlandse bevolking als geheel die het publieke bestel moet dragen. Een beslissing nemen waardoor grote delen, zoals gezegd, door mij geschat op 1/5 deel, van de Nederlandse samenleving worden uitgesloten van informatie waarvan men wel kennis wil nemen, levert niet alleen een schending op van artikel 10 van het Europees Mensenrechtenverdrag (“de vrijheid om inlichtingen of denkbeelden te ontvangen of te verstrekken”) maar het zou ook een vertrouwensbreuk opleveren met het Nederlandse publiek in al zijn variëteit in levensbeschouwelijk, religieus en politiek opzicht. De NPO kan en mag niet uitzenden voor een deel van de Nederlandse samenleving, ook niet als dat deel de meerderheid vormt. Ik wil de Raad overigens waarschuwen dat zij met deze zin een ernstig gevaar loopt de eigen geloofwaardigheid te ondermijnen. Het “benadrukken” dat zij zelf geen “inhoudelijke beoordeling” heeft gegeven zal een omgekeerd effect hebben bij miljoenen beoordelaars. Alleen al het feit dat het rapport van de Ombudsman serieus wordt genomen door de Raad zal een negatief effect hebben op uw beoordeling en dat zal afstralen op de gehele NPO.

Wat wordt vermeld in D 27 is ook om en andere reden belangrijk. De Raad zegt: “De Raad van Bestuur is zich er bij dit voornemen terdege van bewust dat ON! binnen het publieke bestel een stroming vertegenwoordigt die, zoals de Minister het in zijn erkenning verlening omschreef, ‘nog niet door een andere omroep in het bestel wordt bediend.’ Dit kan uiteraard niet afdoen aan de verplichtingen die voor ON! uit de Journalistieke Code NPO volgen.”

Onder D 27 wordt de conclusie geformuleerd die de Raad heeft getrokken: “De Raad van Bestuur heeft op grond van de aan hem wettelijk toegekende bevoegdheden, beoordeeld of gegeven het zorgvuldig tot stand gekomen oordeel van de Ombudsman sprake is van schending van het samenwerkings-bereidheidsvereiste als bedoeld in artikel 2.154, eerste lid sub b Mediawet 2008. Zijn conclusie is, als gezegd, dat die norm is geschonden en dat een sanctie als bedoeld in artikel 2.154 Mediawet 2008 gepast is.”

Het is een raadsel hoe de Raad kan spreken van een “zorgvuldig tot stand gekomen oordeel van de Ombudsman”. Er is niets in het rapport dat wijst op zorgvuldig tot stand gekomen oordeelsvorming.

Onder F 30 wordt het volgende gemeld: “Bij de toepassing van artikel 2.154, eerste lid Mediawet 2008 hanteert de Raad van Bestuur de procedure zoals is vastgelegd in het Reglement handhaving bindende besluiten. Dit betekent dat voordat de Raad van Bestuur een besluit neemt, ON! in de gelegenheid wordt gesteld haar zienswijze naar voren te brengen. De Raad van Bestuur nodigt ON! dan ook uit voor het indienen van een schriftelijke zienswijze. De Raad van Bestuur verwijst voor nadere bijzonderheden daaromtrent naar de begeleidende brief bij dit voornemen.”

Ik begrijp dat het voor de Raad misschien op dit moment contra intuïtief is zich te distantieëren van het rapport van de Ombudsman. Niettemin, de in de Mediawet gepresenteerde procedure bestaat er niet voor niets. Het zou de Raad van Bestuur enorm sieren wanneer men door een onverwachte stellingname, na rijp beraad, partij zou kiezen voor de bescherming van ideologische en politieke minderheden. De politieke meerderheid die zich nu dreigt te verenigen rond politieke actie tegen ON! zal in eerste instantie teleurgesteld zijn, maar bij het grote publiek zal de Raad op de langere termijn gezag verwerven.

Onder F 31 (de laatste linea van het “Voornemen”) wordt vermeld: “Met inachtneming van de naar voren gebrachte zienswijze beslist de Raad van Bestuur vervolgens over de vraag of het voornemen tot het opleggen van de sanctie wordt uitgevoerd en zo ja, bepaalt de Raad van Bestuur met inachtneming van het bepaalde in artikel 2 lid 3 van dit Reglement in voorkomend geval de precieze inhouding op het vastgestelde bedrag voor ON!.”

Het zal niet verbazen dat ik zou willen wijzen op de symbolische werking van het opleggen van zelfs een kleine inhouding. Zelfs een kleine inhouding zal de partijen die de hoop koesteren dat dissidente stemmen uit het publieke bestel kunnen gewerkt door een gedachteloos inroepen van de Journalistieke Code NPO sterken in de overtuiging dat zij op de goede weg zijn.

Tot slot

Ik kom tot een conclusie. De ontstane situatie waarbij de Ombudsman een onderzoek is gestart op basis van slechts 136 klachten, en reeds na 5 of 6 maanden werkzaamheid van ON!, is niet alleen een beproeving voor ON! maar ook voor de NPO als geheel. Immers de geloofwaardigheid van de NPO staat op het spel. De NPO beweert te opereren op basis een kwaliteitsgrondslag maar ook een diversiteitsgrondslag (men spreekt ook van “externe pluriformiteit”). Dat laatste betekent dat ook politieke en ideologische minderheden een plaats binnen het bestel zouden moeten krijgen. De NPO werkt niet op basis van het beginsel “*the winner takes it all*”.

Maar nu staat de NPO voor een dilemma. Wanneer we de politieke krachtsverhoudingen tot uitgangspunt nemen die naar voren zijn gekomen bij de laatste Tweede Kamerverkiezingen valt de stelling te rechtvaardigen dat ON! een politieke en ideologische minderheid van ongeveer 20%, of 1/5, van de Nederlandse bevolking bedient. Dat zou ruim voldoende moeten zijn om enige zendtijd rond het middaguur te rechtvaardigen. Ondanks het weinig populaire uur van de uitzendingen blijkt ON! veel kijkers te trekken. Maar volgens de tegenstanders van ON! roept het gevaar op van de “kamelenneus”: “*Once the camel’s nose is under the tent, the rest of sure to follow.*”

Met andere woorden: ON! zou wel eens een veel minder marginaal verschijnsel kunnen blijken dan gehoopt. Het zou ook een *eyeopener* kunnen zijn voor het bredere publiek die door een meer pluriform programma-aanbod keuzemogelijkheden krijgt.

Dat zou volgens critici van ON! betekenen dat de kwaliteitsgrondslag van de NPO moet worden uitgespeeld tegen de diversiteitsgrondslag. In dit rapport wordt precies het tegenovergestelde aanbevolen: ga de uitdaging aan. Maak van de NPO een werkelijk pluriforme organisatie. Op de langere termijn wint de NPO dan aan legitimiteit. De PVV en FVD zijn geen verboden partijen. De kiezers van die partijen criminaliseren door hen toegang tot het bestel te ontzeggen zal blijven wringen en het publiek zal steeds meer naar alternatieve kanalen gaan zoeken om in hun informatiebehoefte te voorzien.

Samenvatting van dit rapport

Ik vat nog even de voornaamste feilen van het rapport van de Ombudsman samen:

- Het rapport van de Ombudsman is ondeugdelijk en geen basis voor beleid;
- De 136 klachten over ON! is op een bevolking van 17 miljoen potentiële televisiekijkers uitzonderlijk klein;
- De 136 klachten worden geparafraseerd door de Ombudsman, zodat niet gecontroleerd kan worden wat de klachten precies inhouden. Dit is weinig transparant;
- De termijn van 5 maanden werkzaamheid van ON! is veel te kort om een evaluatie met grote consequenties te kunnen rechtvaardigen;
- De Ombudsman geeft aan 29 uitzendingen te hebben getoetst terwijl op slechts 3 uitzendingen een summier (en gebrekkige) commentaar wordt gepresenteerd.
- Dat betekent dat over 26 uitzendingen conclusies worden getrokken zonder dat de lezer van het rapport kan vaststellen over welke uitzendingen het gaat en waarom die uitzendingen een schending van de Journalistieke Code van de NPO zouden inhouden;
- De Ombudsman toetst de programma's alleen op de algemene Journalistieke Code NPO en laat de diversiteitsgrondslag geheel buiten beschouwing;
- De formuleringen van de Ombudsman geven met grote regelmaat blijk van parti pris;
- De formuleringen van de Ombudsman zijn vaag en op cruciale punten valt moeilijk vast te stellen wat wordt bedoeld;
- De formuleringen van de Ombudsman zijn vaak beweringen zonder bewijzen (“ongefundeerd”);
- Het grootste deel van rapport bestaat uit het herhalen van onderdelen van de Journalistieke Code NPO met beschouwingen van de Ombudsman over die code, terwijl die code niet ter discussie staat;
- Het rapport van de Ombudsman laat na te doen wat het voorgeeft te doen: een analyse en beoordeling geven van de programma's van ON! (op drie uitzonderingen na)
- De Ombudsman schrijft in slecht en soms grammaticaal weinig begrijpelijk Nederlands (lees bijvoorbeeld de eerste drie zinnen van het rapport; die zijn, eerlijk gezegd, volkomen onbegrijpelijk);
- De Ombudsman interpreteert kwantitatief materiaal onjuist, zoals met de stelling dat 136 klagers “zeer veel” kan worden genoemd;
- De Ombudsman heeft beweerdelijk 29 programma's onderzocht, maar geeft maar van 3 programma's een korte en dan nog deficiënte analyse (niettemin bewegend dat dit voor een “patroon” zou staan);
- De Ombudsman geeft geen blijk van besef dat de diversiteitsgrondslag en de kwaliteitsgrondslag in relatie tot elkaar geïnterpreteerd dienen te worden;
- De Ombudsman laat geheel na de vraag te stellen (a) of en (b) in hoeverre, (c) waarom en (d) met welke gevolgen ON! een bijdrage levert aan de diversiteitsgrondslag van de NPO;
- De drie programma's (zoals gezegd, te weinig) die de Ombudsman heeft geanalyseerd worden slordig, zelfs foutief, weergegeven;
- De Ombudsman heeft geen belangstelling getoond voor de “gasten” (Dewinter, Kerseboom, Van Haga) die aan het woord worden gelaten in de programma's en waarom juist deze mensen een podium verdienen binnen de context van de programmering van ON!;

- De Ombudsman lijkt geen enkele affiniteit te hebben met het “ongehoord deel” van Nederland, waarschijnlijk omdat zij behoort tot het “gehoord Nederland” dat zich bevoogdend opstelt ten aanzien van het ongehoord deel;
- De Ombudsman heeft geen enkel oog voor de waarden van democratie (“vertegenwoordiging”) en rechtsstaat (“minderhedenbescherming”) als achtergrond voor alle programma’s die de NPO uitzendt;
- De Ombudsman treedt buiten het beoordelingskader voor de omroepen binnen de NPO door voor haar afwijzend oordeel van de programma’s van ON! normen te hanteren die helemaal geen wettelijke basis hebben.

Relevante Hyperlinks

Ongehoord Nederland

Verklaring bestuur ON! over het rapport van de Ombudsman: https://ongehoordnederland.tv/2022/06/07/persberichten/verklaring-bestuur-inzake-onderzoek-npo-ombudsman/?fbclid=IwAR2dKt-C2L4ZMTfVBE7ZWBuGntsJNNHNO4s_uayndc2Lt8BKbcUdNVNI7q54&fs=e&s=cl

Uitspraak onderzoek Ongehoord Nederland

<https://www.omroepombudsman.nl/uitspraken-en-columns/uitspraak-onderzoek-ongehoord-nederland>

Het volledige onderzoek van de Ombudsman

https://www.omroepombudsman.nl/storage/configurations/ombudsmannponl/files/document_on.pdf

Korte link: <https://ap.lc/Svkj5>

Aankondiging Raad van Bestuur NPO tot opleggen van sanctie na rapport Ombudsman

<https://nos.nl/artikel/2432802-npo-wil-ongehoord-nederland-boete-opleggen-na-rapport-ombudsman>

Biografische informatie over de auteur

Paul Cliteur (1955) was van 1984 tot 2022 verbonden aan de afdeling encyclopedie van de rechtswetenschap van de Universiteit Leiden (vanaf 2002 als hoogleraar). Hij was ook hoogleraar filosofie aan de Universiteit van Delft (1995-2002). Verder gasthoogleraar aan Hastings College of the Law in California (2017) en de Universiteit van Gent (2014).

Hij schreef/redigeerde ongeveer 40 boeken waaronder: *Theoterrorism versus Freedom of Speech* (2019), *A New Introduction to Legal Method* (2022), *A New Introduction to Jurisprudence* (2019), *Populist and Islamist Challenges for International Law* (2019), *Bardot, Fallaci, Houellebecq en Wilders* (2016).

Hij leverde bijdragen aan de *Oxford Handbook of Secularism* (2017) en de *Wiley-Blackwell Handbook of Humanism* (2015) en schreef opiniestukken voor *The Finland Times*, *The New York Times*, *Reformatorisch Dagblad*, *NRC*, *De Volkskrant*, *Trouw*, *Het Parool*, *HP/De Tijd*, *Vrij Nederland*, *ThePostOnline*, en *De Dagelijkse Standaard*.

Hij begeleidde ongeveer 25 promovendi bij het schrijven van hun proefschrift. Hij werkt nu aan een vertaling van zijn boek *The Secular Outlook* (2010) onder de titel *De Seculiere Visie* (2022).

